

การเคลื่อนไหวทางปัญญา : จุดเริ่มต้นของขบวนการนิสิตนักศึกษาไทย
(พ.ศ. 2507-2511)

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ประเทศไทยยังอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร มีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี สังคมไทยช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาหาปัญหาอันเกิดจากการเร่งรัดพัฒนาประเทศปรากฏอยู่ทั่วไป ภายในขบวนการนิสิตนักศึกษาที่เริ่มมีการเคลื่อนไหวที่จะแสดงปฏิกริยากันมากขึ้น หลังจากหายเงียบไปเป็นเวลาหลายปี การเริ่มต้นของนิสิตนักศึกษาครั้งนี้ แม้จะเป็นช่วงที่สอง แต่ก็เป็นการเคลื่อนไหวที่ส่งผล ต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน จึงกล่าวได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการนิสิตนักศึกษาไทย

ในบทนี้จะศึกษาพัฒนาการของขบวนการนิสิตนักศึกษาไทย ในยุคสมัย พ.ศ. 2507-2511 โดยแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น

มหาวิทยาลัยภายหลังการเร่งรัดพัฒนาประเทศ

กลุ่มและกิจกรรมของกลุ่ม

ลักษณะการเคลื่อนไหวและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

การเติบโตของขบวนการนิสิตนักศึกษาไทย

มหาวิทยาลัยภายหลังการเร่งรัดพัฒนาประเทศ

จากนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการจะสร้างประเทศให้ทันสมัย ทำให้รัฐบาลต้องเร่งรัดในการพัฒนาเศรษฐกิจ และสร้างความมั่นคงภายในราชอาณาจักร รัฐบาลจึงต้องขยายการเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่กันกับการปราบปรามผู้คนที่มีความคิดแตกต่างออกไปอย่างรุนแรง มีสิ่งก่อสร้างทางวัตถุใหม่ ๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก เพื่ออำนวยความสะดวกทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมการลงทุนภายในประเทศ มีแหล่งบันเทิงตามวัฒนธรรมแบบตะวันตก และขยายตัวเพิ่มขึ้นตามแหล่งฐานทัพของทหารอเมริกันทั่วประเทศ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มก้าวหน้า และสื่อมวลชนที่เสนอข่าวสารข้อเท็จจริงทางสังคมและการเมืองกลับต้องเงียบหายไปชั่วขณะ

ทางด้านการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษานั้น รัฐบาลมองเห็นประโยชน์ของสถาบันอุดมศึกษาในฐานะศูนย์กลางในการพัฒนาแต่ละภูมิภาค จึงมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นทั้งในส่วนกลางและภูมิภาคต่าง ๆ มีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และได้เปิดคณะใหม่ขึ้นหลายแห่งรวมทั้งจัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัยในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่ 2527 : 50) ซึ่งทำให้จำนวนนิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างมากมาจากจำนวน 47,179 คน ในปี พ.ศ. 2504 เพิ่มขึ้นเป็น 118,601 คน ในปี พ.ศ. 2515 (2527 : 56) นิสิตนักศึกษาจึงกลายเป็นชนชั้นเกิดใหม่ในสังคม ที่ถูกกำหนดให้มีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนเพียงประการเดียว และโดยที่ต้องผ่านการคัดเลือกตามขั้นตอนของระบบการศึกษา ทำให้นิสิตนักศึกษาเป็นคนรุ่นหนุ่มสาวที่มีวัยใกล้เคียงกันและมีสถานภาพทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างกันมากนัก การศึกษาระดับอุดมศึกษาถึงแม้จะเป็นการเพิ่มโอกาสให้คนได้มากขึ้น แต่ก็เป็นโอกาสที่เกือบจะถูกจำกัดเฉพาะคนชั้นกลางในสังคมซึ่งมีความสามารถทางเศรษฐกิจและมองเห็นผลประโยชน์จากการศึกษาที่จะช่วยส่งเสริมให้สามารถไต่เต้าในวงสังคมระดับสูง

แต่สำหรับกิจกรรมนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น ก็ไม่มีอิสระในการดำเนินงานเท่าที่ควร ยังคงให้อาจารย์เข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในสโมสรนักศึกษา ดังเช่นข้อบังคับสโมสรศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีพ.ศ. 2507 มหาวิทยาลัยให้นักศึกษาทำการเลือกตั้งผู้แทนโดยตรง ทำหน้าที่ประธานชุมนุมและกรรมการต่าง ๆ แต่กรรมการสโมสรนายกสโมสร และอุปนายกสโมสร ให้อธิการบดีเป็นผู้แต่งตั้ง (ทวี ประจวบลาภ 2518 : 29) ดังรายชื่อคณะกรรมการสโมสรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีพ.ศ. 2508 มีดังนี้

หลวงสุทธิมนต์นฤนาท	คณะนิติศาสตร์	นายกสโมสร
นายอักษร กุณวัฒน์	คณะพาณิชยศาสตร์	อุปนายกและเหรัญญิก
นายบรรลือ กงจันทร์	คณะศิลปศาสตร์	ปฏิคม
นายพงษ์เพ็ญ ศกุนตาทักษ์	คณะรัฐศาสตร์	กรรมการ
ศาสตราจารย์ศิริ สมบัติศิริ	คณะเศรษฐศาสตร์	กรรมการ
ดร.เกษม สิริสัมพันธ์	คณะสังคมศาสตร์	กรรมการ
ดร.อาษา เมฆสวรรค์	คณะรัฐประศาสนศาสตร์	กรรมการ

(พิศ สายสิงห์ 2508 : 5)

และในปีพ.ศ. 2510 จึงแก้ไขข้อบังคับใหม่ให้ตัวแทนนักศึกษาซึ่งแต่ละคณะเลือก มาโดยตรง คณะละ 1 คน ดำรงตำแหน่งกรรมการสโมสรร่วมกับฝ่ายอาจารย์ที่อธิการบดี แต่งตั้ง (ธรรมศาสตร์ มพพ . มปน) จนกระทั่งถึงปีพ.ศ. 2511 มหาวิทยาลัยจึงยินยอมให้นิสิตนักศึกษามีอิสระในการดำเนินงานของสโมสรมากขึ้น โดยมีอาจารย์ 1 ท่านเป็นที่ปรึกษา และให้นิสิตนักศึกษาที่เป็นตัวแทนจากทุกคณะ เข้าดำรงตำแหน่งในสโมสรนักศึกษา ทุกตำแหน่ง (ทวี 2518 : 29-30) คณะกรรมการสโมสรจึงทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนิสิต นักศึกษาและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัย กิจกรรมนิสิตนักศึกษาในยุคนี้ เป็นกิจกรรมตามชนบประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาทุกปี เช่นที่ นักศึกษาคนหนึ่งได้บันทึกเอาไว้ว่า

. . . ประเดิมเริ่มแรกด้วยงานสถาปนามหาวิทยาลัย ซึ่งจะมีพิธีทางศาสนา โอวาท จากอธิการบดี การแข่งขันฟุตบอลระหว่างอาจารย์ และการแสดงบนเวที . . . จากนั้นก็ ถึงวันไหว้ครู พิธีร้องก็คล้าย ๆ กับสมัยเรียนมัธยมนั่นเอง . . . วันแข่งขันกรีฑาระหว่าง คณะ ซึ่งนอกจากกีฬาที่มีการประกวดกองเชียร์ . . . วันฟุตบอลประเพณี มีการขอมเพลง เขียร์และแปรอักษร . . . ตลอดจนงานรื่นเริงต่าง ๆ เช่นการแสดงในงานกาชาด การ จัดงานออกร้านวันปีใหม่ของแต่ละคณะ . . . (สมลักษณ์รัตน์ รัตนวิฑูรฑูร 2508 : มปน)

จากกิจกรรมสนุกสนานไร้สาระที่เรียบง่าย ได้แปรเปลี่ยนเป็นกิจกรรมทรูหรา ฟุ้งเฟ้อและประชันแข่งขันกันมากขึ้น และกิจกรรมรับน้องใหม่ก็มีความรุนแรงในลักษณะของ การข่มขู่ใช้อำนาจผู้บริหาร มหาวิทยาลัยในจุดหลังของช่วงเวลานี้ แทบจะไม่ได้สนใจนิสิต นักศึกษาอย่างจริงจัง จนกระทั่งดูเหมือนว่าจะให้นิสิตนักศึกษาใช้อำนาจในการปกครองกันเอง มีการดัดสินลงโทษกันในห้องเชียร์ มีการบังคับและจำกัดสิทธิเสรีภาพนิสิตนักศึกษาใหม่ หลายประการ และยังสร้างความรู้สึกนิยมสถาบัน นิยมคณะ จนบางครั้งขาดเหตุผลเกิด การทะเลาะวิวาทในการแข่งขันกีฬา ดังที่ศาสตราจารย์ระวี ภาวิไล (2510 : 3-4) ได้สรุปปัญหาของมหาวิทยาลัยเอาไว้ว่า

- ก) การวิวาทระหว่างคณะอันเนื่องมาจากการเชียร์กีฬา
- ข) อาจารย์ถูกทำร้ายในหอพัก
- ค) นิสิตขาดความเคารพอาจารย์ และกระทำผิดระเบียบคำสั่งมหาวิทยาลัยเป็นการทำทนาย
- ง) สร้างประเพณีรับน้องใหม่ ซึ่งขัดต่อวัฒนธรรมอันดีงาม
- จ) มีการชักจูง บีบบังคับ ให้นิสิตใหม่ทิ้งการเรียนไปร่วมประกอบกิจกรรม

และยังได้กล่าวถึงสาเหตุของปัญหาดังกล่าวว่า เป็นเพราะการหย่อนสมรรถภาพการปกครอง และชีวิตในท้องบรยายท้องปฏิบัติการเป็นความจำใจ เบื่อหน่ายผิดหวัง พลังความคิดทางสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ถูกกดกั้น (2510 : 7)

สถาบันอุดมศึกษาในช่วงการพัฒนานี้ มีปัญหาเกิดขึ้นหลายประการ อาจจะเป็นเพราะการเติบโตอย่างรวดเร็วของระบบการศึกษา และความต้องการของสังคม ทำให้มีนิสิตนักศึกษาเข้าเรียนจำนวนมาก การขาดแคลนอาจารย์ผู้สอน จึงเป็นปัญหาอีกประการหนึ่ง และการเร่งผลิตอาจารย์โดยการส่งคนไปศึกษาต่อต่างประเทศจำนวนมาก ซึ่งแท้เพียงผลิต (2525 . 401) มองเห็นว่าเป็นการเร่งผลิตทดแทนปัญญาชนที่ถูกรัฐบาลปราบปรามจำนวนมากนั้น มีรากฐานความรู้จากประเทศในยุโรป อเมริกา มากกว่าที่จะเข้าใจสภาพสังคมเมืองไทยอย่างแท้จริง

จากการสัมภาษณ์ในเรื่อง "อุดมคติและสภาพปัญหาของการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย" เมื่อปีพ.ศ. 2508 ได้มีนักวิชาการสรุปถึงบรรยากาศมหาวิทยาลัยยุคนี้ว่า

. . . ขาดบรรยากาศที่จะกระตุ้นให้เกิดความคิดในความรักต่อวิชาการ มหาวิทยาลัยคล้ายกับอยู่ในบรรยากาศที่หนึ่งทิมซิมเซา ไม่อาจมองเห็นปริมณฑลที่ไกลกว่าแค่เอ้อม และไม่ก่อให้เกิดความสนใจเกินเลขยกวาระประจำวันเฉพาะหน้า

. . . เป็นแบบฉบับและอารมณ์ภายนอกมากกว่าเนื้อหาวิชา ปริญญาบัตร ตรีคุณวุฒินามะ อีสสรียากรณ์ ตำแหน่ง ชั้นราชการและตำแหน่งวิชาการ ได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับมากกว่าคุณภาพการปฏิบัติงานและผลสำเร็จทางวิชาการ . . . (สวัสดิ์สกุลไทย 2508 : 01-37)

และกมล สมวิเชียร ได้แสดงความคิดเห็นถึงอาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัยยุคนี้ว่า

. . . มหาวิทยาลัยยังล้าหลังอยู่มาก เป็นการล้าหลังทางด้านปัญญาธรรม อาจารย์ยังมีความเป็นข้าราชการและเป็นช่างเทคนิคยิ่งกว่าเป็นปัญญาชน . . . ผู้บริหารมหาวิทยาลัยส่วนหนึ่งยังพยายามขัดขวาง ไม่ยอมให้เสรีภาพแก่นิสิตนักศึกษาและครู อาจารย์ ในการแสดงความคิดเห็นตามสมควร โดยใช้เหตุผลทางการเมืองมาอ้าง . . . (2511 : 54-55)

กล่าวโดยสรุปแล้ว มหาวิทยาลัยยุคนี้ได้รับการพัฒนาที่สามารถกระจายการอุดมศึกษาไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ แต่การเติบโตในลักษณะนี้เฟื่องฟูแต่ทางด้านปริมาณมากกว่า จะคำนึงคุณภาพของงานวิชาการ ซึ่งควรจะสอดคล้องกับสังคมและความต้องการของนิสิต นักศึกษามากกว่าที่เป็นมา สภาพปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้สร้างความอึดอัดใจให้แก่นิสิตนักศึกษา บางกลุ่ม จนกระทั่งเกิดปฏิริยาโดยมีปัจจัยบางด้านสนับสนุน ซึ่งจะศึกษารายละเอียดต่อไป

กลุ่มและกิจกรรมกลุ่ม

ในท่ามกลางกิจกรรมบันเทิงที่ไร้สาระของนิสิตนักศึกษายุคนี้ ได้มีนิสิตนักศึกษาบางกลุ่ม เริ่มก่อตัวและพยายามเข้าไปมีบทบาทที่มีผลให้กิจกรรมนิสิตนักศึกษาขยายไปสู่ความหลากหลายมากขึ้น ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น กลุ่มอิสระ และกลุ่มสังกัดองค์กรนิสิตนักศึกษา บางคนก็ร่วมกิจกรรมในหลายกลุ่ม ถึงแม้ว่าสมาชิกแต่ละกลุ่มจะไม่ได้แยกกันโดยเด็ดขาด แต่กิจกรรมของกลุ่มมีลักษณะเด่นแตกต่างกัน ดังนั้นจึงแยกการศึกษาดอกเป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้

ก. กลุ่มอิสระ

"กลุ่มอิสระ" เป็นการรวมตัวของนิสิตนักศึกษาที่มีความสนใจ ความต้องการหรือ แนวความคิดใกล้เคียงกัน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกัน กลุ่มอิสระในยุคนี้จะเป็นนิสิตนักศึกษา จากหลายสถาบัน มีความถนัดทางด้านหนังสือและวรรณกรรม โดยมีความสนใจในปัญหาส่วนรวมเป็นพื้นฐาน กลุ่มอิสระที่เด่น ๆ มีด้วยกัน 3 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. กลุ่มเจ็ดสถาบัน

ในปี พ.ศ. 2509 นิสิตนักศึกษานับจำนวนหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย พงษ์ศักดิ์ พยัคฆวิเชียร พิสิฐ เจริญวงศ์ คำรง แสงธรรม ประพันธ์ ผลเสวก อาคม ประศิษฐ์มิช กมลทิพย์วิชัย วรรณะศักดิ์ นิภา บางยี่ขัน ประมวล โกมารทัต (สุชาติ 2519 : 18) ได้รวมกันจัดพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่ หนังสือ "เจ็ดสถาบัน" ได้ตีพิมพ์ภาพต่อต้านสงคราม (2519 : 18) ตลอดจนเขียนถึงความคิดวัตถุนิยมวิภาษและวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ในคอลัมน์ ปรัชญา (เสถียร 2525 : 380) แต่หนังสือดังกล่าวพิมพ์จำหน่ายในมหาวิทยาลัยได้เพียง 3 ฉบับ ก็ประสบปัญหาทางด้านกฎหมาย โดยแผนกเอกสารพิมพ์ กรมตำรวจ เริ่มทำการ บีบคั้นโรงพิมพ์และคณะผู้จัดการ (สุชาติ 2519 : 19) ทำให้ต้องหยุดการทำหนังสือ

ดังกล่าวไปช่วงหนึ่ง แต่ในเวลาต่อมาได้มีนิสิตนักศึกษารุ่นหลังได้พยายามจะรื้อฟื้น "เจ็ดสถาบัน" ขึ้นมาอีก โดยใช้วิธีเปลี่ยนหัวหนังสือแต่คงคำว่า "เจ็ด" ไว้เป็นที่รู้จัก แต่ครั้งนี้เจ้าหน้าที่กองเอกสารเอาเรื่องซึ่งซึ่ง โดยเรียกคณะผู้จัดทำไปเตือนเป็นครั้งที่สอง ลักษณะของเจ็ดสถาบันจึงสลายตัวไปเป็นแบบอื่น (2519 : 18) นอกจากนี้จะมีกิจกรรมทางด้านหนังสือแล้ว ในปี พ.ศ. 2509 กลุ่มเจ็ดสถาบัน ภายใต้การนำของพงษ์ศักดิ์ พยัคฆวิเชียร ยังได้ออกรับบริจาคจากประชาชนทั่วไป และออกรายการทีวีเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้ประสบอุทกภัย (คำร้อง 2527 : 206)

กิจกรรมการรวมกลุ่มกันทำหนังสือและนำกลับเข้ามาเผยแพร่ในมหาวิทยาลัย โดยขายให้นิสิตนักศึกษานั้น ในเวลาต่อมาได้กลายเป็นกิจกรรมที่แพร่หลาย มีนิสิตนักศึกษากลุ่มต่างๆ ทำหนังสือเล่มบาง ๆ ออกมาขายเล่มละ 1 บาท ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสั้น บทกวี บทปรัชญา บทวิจารณ์ วรรณกรรม ". . . โดยใช้วิธีตัดขายหน้าประตู . . ." (วิทยากร 2527 : 449) ซึ่งมีผู้กล่าวว่าเป็นการแพร่กระแสนวัตกรรมหนังสือเล่มละบาท (ไม่เกิน 3 บาท) (สุชาติ 2519 : 19)

นับได้ว่านิสิตนักศึกษาในกลุ่มเจ็ดสถาบัน เป็นกลุ่มอิสระในยุคแรก ๆ ของขบวนการนิสิตนักศึกษา และเป็นกลุ่มที่แสดงออกถึงความรู้สึกท้าทายและต่อต้านความไม่ถูกต้องชอบธรรม ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของคนหนุ่มสาวที่เอ็ดอึดและปฏิเสธต่อคุณค่าหลายประการในสังคม ดังกลอนเปล่าที่ปรากฏในหนังสือฉบับดังกล่าว

กอดเข้าเจ้าจุกอยู่ทำไมเล่า
 แหงนมองฟ้าสิมนุษย์
 เจ้ากลัวอาทิตยหรืออย่างไร
 จะปล่อยให้อำนาจแห่งแสงอาทิตย์ข่มเจ้า
 จนหมดพันธุ์มนุษย์ชาติ กระนั้นหรือ

.
 คิดเถิดมนุษย์

ในเมื่อความคิดของเจ้าเป็นอมตะ
 จะเพิกเฉยให้อาทิตย์ข่มเจ้าอยู่ไย

(พงษ์ศักดิ์ พยัคฆวิเชียร 2507 : 1 อ้างถึงในสุชาติ 2519 : 19)

2. ชมรมปริทัศน์เสวนา

นับตั้งแต่หนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งมีสัญลักษณ์ คีวรักษ์ เป็นบรรณาธิการ ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 โดยมีเป้าหมายอยู่ที่กลุ่มอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา เป็นการกระตุ้นให้อาจารย์มีฉันทะในการอ่าน การเขียน (สัญลักษณ์ คีวรักษ์ 2511 : 10) เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ได้แสดงวิชาความรู้ที่ตนถนัด ตลอดจนทัศนคติที่ซื่อสัตย์สุจริตของตนออกมาให้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร (2511 : 136) แต่ปรากฏว่ากลุ่มบุคคลที่ติดตามหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์นั้นนอกจากนักวิชาการแล้วยังมีนิสิตนักศึกษาจำนวนมากไม่น้อยแสดงความสนใจและในที่สุดก็ได้ส่งบทความมาให้บรรณาธิการพิจารณา (สัญลักษณ์ 2511 : 140) เมื่อเห็นว่ามีนิสิตนักศึกษาให้ความสนใจดังกล่าว สัญลักษณ์ คีวรักษ์ บรรณาธิการหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ขณะนั้น ก็ได้สนับสนุนและติดต่อขอความช่วยเหลือด้านเงินทุน เพื่อให้นิสิตนักศึกษาได้ช่วยกันจัดพิมพ์ "สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษา" ได้เป็นผลสำเร็จ โดยให้อิสระและเสรีภาพในการดำเนินการแก่คณะผู้จัดทำ ดังบทบรรณาธิการของสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษา กล่าวเอาไว้ว่า

. . . จึงได้ใช้วิธีการชักชวนผู้ที่สนใจในวงการหนังสือของนิสิตนักศึกษาจากแต่ละมหาวิทยาลัยให้มาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการ . . . โดยมีได้เป็นตัวแทนของสถาบันแต่อย่างใด และในบรรดาผู้มาร่วมคิดอ่านจัดการพิมพ์หนังสือดังกล่าวนี้ ได้เลือกกันเองให้เป็นคณะบรรณาธิการชุดหนึ่ง มีหน้าที่พิจารณาเรื่องและหาเรื่องมาลงพิมพ์ คนอื่น ๆ นั้นก็รับไปหาโฆษณาบ้าง รับเขียนเรื่องให้บ้าง ให้อิทธิพลสหายให้เขียนมาบ้าง และยังรับจะช่วยจำหน่ายอีกด้วย . . . (สัญลักษณ์ คีวรักษ์ 2511 : 142)

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษาจัดพิมพ์เป็นฉบับแรกในปี พ.ศ. 2509 บทความหลาย ๆ ชิ้นในหนังสือดังกล่าว ก่อให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เช่น บทความเรื่อง "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับกิจกรรมนอกหลักสูตร" ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งต่อต้านความเชื่อเหลวไหลต่าง ๆ "เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมรูปพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจลึกลับ หรือ ความเข้าใจผิดที่ว่าองค์พระประมุขมีบุญญาธิการประหนึ่งสมมุติเทพ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด" (2509 : 72-73) นับได้ว่าสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษาได้สร้างบรรยากาศการแสดงออกทางปัญญาของนิสิตนักศึกษาในวงกว้างเป็นครั้งแรก

จากการทำหน้าที่ลือด้วยกันทำให้ได้รู้จักและเกาะกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ และเมื่อสมาชิกหลาย ๆ คนของกลุ่มได้เข้าร่วมสัมมนาที่ศูนย์กลางนักเรียนคริสเตียนในปี พ.ศ. 2509 ในหัวข้อเรื่อง "ความรับผิดชอบทางจริยธรรมและความจำเป็นในการพัฒนาประเทศ" อิทธิพลทางด้านรูปแบบและเนื้อหาของการสัมมนาครั้งนั้น มีอิทธิพลให้เกิดการผลักดันเพื่อก่อตั้งชมรมปริทัศน์เสวนา ในระยะต่อมา ดังที่โกมล คีมทอง ผู้นำคนหนึ่งของกลุ่ม บันทึกเอาไว้ว่า

การได้ไปเห็นกิจกรรมครั้งนี้ ทำให้ได้แง่คิดว่า ควรจะมีชุมนุมเพื่อเยาวชน เช่นนี้ได้แพร่หลายออกไปการฝึกการปกครองตนเอง การมีกลุ่มกิจกรรมให้มากตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคน การให้โอกาสเยาวชนได้ร่วมอภิปรายปัญหาทำนอง "สภาทนาย" แบบในต่างประเทศ ถ้านำมาจัดทำขึ้นและกิจกรรมเน้นหนักไปทางด้านพุทธศาสนาและสังคมศาสตร์ ก็จะช่วยทำให้เยาวชนมีกิจกรรมที่มีสาระ ได้ฝึกลักษณะนิสัยอันดี เตรียมพร้อมเพื่อออกไปรับใช้สังคมยิ่งขึ้น จากเหตุนี้ ชมรมปริทัศน์เสวนาจึงตั้งขึ้น . . . (โกมล คีมทอง 2512 : 46)

กิจกรรมระยะแรกของชมรมปริทัศน์เสวนานั้น เน้นที่การพัฒนานิสิตนักศึกษาให้มีความรู้พื้นฐานและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ดังนั้นนอกจากจะมีรายการเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้ว ยังมีกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเรียนภาษาอังกฤษ ฝึกการแปล และศึกษาศิลป วิธีการศึกษาก็คือ การเชิญผู้ทรงความรู้ในประเด็นต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง การต่างประเทศ ศิลป วรรณคดี มาร่วมอภิปรายซักถามปัญหาต่าง ๆ ฉายสไลด์ให้ดู ออกไปชมภาพยนตร์และกลับมาวิพากษ์วิจารณ์ร่วมกัน นัดกันไปฟังการแสดงดนตรี และพูดกันถึงความไพเราะของเพลงนั้น จัดกลุ่มที่สนใจอภิปรายถึงงานประพันธ์บางชิ้น และถอดบทผลการอภิปรายออกเผยแพร่ บางครั้งก็ออกไปทัศนศึกษาดูวัดวาอารามและโรงงานต่าง ๆ ตลอดจนฐานทัพของทหารอเมริกัน หรือบางครั้งก็ร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในส่วนภูมิภาคจัดสัมมนาขึ้น (โกมล 2511 : 46-47) แต่ช่วงเวลาต่อมาสมาชิกของชมรมพยายามผลักดันให้ชมรมเข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมมากขึ้น เช่นให้ชมรมเป็นศูนย์รวมข่าว สืบคว้ากิจกรรมสังคมสงเคราะห์จากจุดต่าง ๆ ว่าได้ทำอะไรแล้วบ้าง และยังมีที่ใดที่ยังขาดและสมควรเข้าไปช่วยเหลือ หลักฐานที่รวบรวมเอาไว้จะใช้เป็นเชื้อเรียกร้องให้มีการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น (2522 : 46)

ชมรมปริทัศน์เสวนานั้น จับกลุ่มกันได้ระยะหนึ่ง จึงได้ย้ายมาอยู่ที่โบสถ์ร้างมีสุทธาวาส วัดบวรนิเวศน์ โดยมีพระศาสนโสภณ เจ้าอาวาสเป็นองค์อุปถัมภ์ สมาชิกของกลุ่มจะมีลักษณะ

ของปัญญาชน ที่แสวงหาปัญญาจากสถาบันต่าง ๆ มีสมาชิกที่มีบทบาทเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป มีอาทิเช่น วิชัย โชควิวัฒน์ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ โกมล ตีมทอง ดวงมน ปริบูรณ์ยะ ธเนศ อภรณ์สุวรรณ นิธิ เอียวศรีวงศ์ อุทัย ดุยเกษม ริงสรรค์ ณะพรพันธ์ พิภพ ธงไชย ธรรมเกียรติ กันนริ เทพสิริ สุขโสภา สุชาติ สวัสดิ์ศรี วิทยากร เชียงกุล และนิติ กองเพียร และภายหลังจบการศึกษาแล้วสมาชิกบางคนยังต้องการที่จะจับกลุ่มพูดคุยกันเช่นนี้ อีก จึงก่อตั้ง กลุ่มศึกษาศึกษา ซึ่งอาศัยร้านศึกษิต ของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นสถานที่ พบปะระหว่างสมาชิก และรับช่วงสมาชิกสืบทอดจากบริษัทน์เสวนา

โดยที่กิจกรรมของชมรมบริษัทน์เสวนานั้น เป็นกิจกรรมด้านปัญญาที่มุ่งพัฒนาทางด้าน วิธีการคิดและทัศนต่อตนเองและสังคมมากกว่าที่จะลงไปในเรื่องละเอียดในทางการปฏิบัติ จึงมี นิสิตนักศึกษาบางกลุ่มมีความเห็นขัดแย้ง และเรียกร้องให้สมาชิกขมรมพิสูจน์แนวความคิดของตนเองโดยวางแผนการณปฏิบัติตามขั้นตอนให้ชัดเจนมากขึ้น (สมิต อาชวณิจกุล 2511 : 54-55) แต่สมาชิกคนสำคัญของชมรมก็ชี้แจงว่า

. . . จุดมุ่งหมายใหญ่ เป็นไปเพื่อในทางที่จะเล่นกับความคิด . . . ให้เป็นที่เพาะ ความคิดให้แก่สมาชิก เป็นหน้าที่ของสมาชิกที่จะออกไปใช้ความรู้และความคิดที่มี แสดงออก ให้ปรากฏ ใช้ความสามารถพยุ่งสังคม ชมรมจะเล่นอยู่เฉพาะบทบาทในฐานะมารู้จักกันทาง ความคิด เมื่ออันทรีย์แก่กล้าแล้วก็ใส่ปีกบินออกเผชิญโลกตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล . . . (โกมล 2512 : 48)

ถึงแม้จะมีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับกิจกรรมทางด้านของชมรม แต่บริษัทน์เสวนาก็ได้มีส่วนในการสร้างนิสิตนักศึกษาที่มีความรู้รอบ กล้าแสดงความคิดเห็น มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความกระตือรือร้นและมีความมุ่งมั่นต่ออุดมการณ์ให้กับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ จำนวน ไม่น้อย

3. กลุ่มพระจันทร์เสี้ยว

ปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นนักอ่านหนังสือ นักทำหนังสือ ได้รวบรวมเพื่อนมา ช่วยกันทำหนังสือออกเป็นรายสะดวก 2-3 เดือนต่อเล่ม ขายเล่มละ 1 บาท เนื้อหาของหนังสือเป็นเรื่องสั้น บทกวี บทวิจารณ์ ปรัชญา วรรณกรรม วิธีการขายใช้ยื่นคักขายหน้าประตูมหาวิทยาลัย ซึ่งหนังสือนั้นเปลี่ยน

ไปเรื่อย ๆ เพราะมีปัญหาทางค่านิยมหมาย อาทิเช่น รุลี ตะวัน ปัญญา ลานโพธิ์ ฯ (วิทยากร เชียงกูล 2527 : 449) ในกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่สนใจงานด้านหนังสือซึ่งมีจำนวนน้อยนั้น ต่อมาได้ขยายออกไปยังนักเขียนจากสถาบันอื่น ๆ ด้วย และได้เรียกชื่อกลุ่มว่า "พระจันทร์เสี้ยว"

สมาชิกของกลุ่มพระจันทร์เสี้ยวประกอบด้วยนิสิตนักศึกษาและผู้สนใจในงานศิลปะสาขาต่าง ๆ จากหลายสถาบัน มี อาทิ วิทยากร เชียงกูล สุชาติ สวัสดิ์ศรี นิคม รยวา วินัย อุกฤษณ์ เจริญชัย ลาภานันท์ วีระประวัติ วงศ์หวัชพันธ์ สำเร็จ กำพะอู ประเสริฐ จันคำ มงคล วัชรางกูร คณัย เยาะทะวี ประวัติ เล้าเจริญ คำรณ คุณะศิลป์ ธัญญา ผลอนันต์ สุรชัย จันทิมาธร ไทสันต์ พรหมน้อย ถวัลย์ วงศ์สุภาพ วีรศักดิ์ สุนทรศรี และคมทวน กันธนู

กลุ่มพระจันทร์เสี้ยวเป็นกลุ่มอิสระอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ ยุคนี้ แต่พวกเขาให้ความสนใจเน้นหนักทางด้านวรรณกรรมและปรัชญา และมีความแปลกแยกต่อสังคมรอบตัว ดังปรากฏทั้งในข้อเขียนหลาย ๆ ชิ้น ตลอดจนการดำรงชีวิตในสังคม เช่น การสูบกัญชา การเดินทางท่องเที่ยวอย่างนักพเนจร และการแต่งกายที่ไม่พิถีพิถัน วิทยากร เชียงกูล สมาชิกคนสำคัญ ได้อธิบายถึงกลุ่มพระจันทร์เสี้ยวว่า . . .

. . . เป็นพวกแสวงหาความหมายในชีวิตและสังคมมากกว่าการเมือง จริง ๆ แล้วเราผู้เรืองการเมืองหรือระบบสังคมน้อยมาก ส่วนใหญ่ของพวกเราคือพวกที่มีความคิดในเชิงอุดมคติแบบนักมนุษยธรรม ชอบเสรีภาพมากกว่าการบังคับ และค่อนข้างเป็นพวกเพื่อฝันโรแมนติก เป็นพวกที่เหงาและรู้สึกแปลกแยกในสังคม (2527 : 458)

จากการที่พวกเขาที่มีความคิดที่ต้องการจะแสวงหาคูณค่าและความหมายของชีวิตในแนวใหม่ งานเขียนจึงมีลักษณะแปลกใหม่ที่แตกต่างออกไปจากกลุ่มนักเขียนรุ่นเก่า (เสถียร 2525 : 394-396) ประกอบกับวงการหนังสืออาชีพ ในสมัยนั้นมองนักศึกษาว่าเป็นเด็กบรรณาธิการไม่ค่อยสนใจที่จะอ่านเรื่องของคนเขียนหน้าใหม่อย่างจริงจัง (วิทยากร 2527 : 451) ดังนั้นกลุ่มพระจันทร์เสี้ยว จึงต้องทำหนังสือเพื่อเป็นเวทีให้กับนักเขียนในกลุ่มนิสิตนักศึกษา เช่นเดียวกับที่หนังสืออื่นที่นิสิตนักศึกษาช่วยกันทำ เช่น สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษาและชัยพฤกษ์ฉบับนักศึกษาและประชาชน

ถึงแม้ว่ากลุ่มพระจันทร์เสี้ยวจะเป็นกลุ่มอิสระ แต่ระยะเวลาต่อมาก็ได้มีส่วนเข้าไปคลุกคลีกับกิจกรรมนิสิตนักศึกษาที่เป็นทางการมากขึ้น โดยการส่งตัวแทนเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นกรรมการชุมนุมวรรณศิลป์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2511 และได้มีส่วนปรับปรุงหนังสือวรรณศิลป์ให้มีเนื้อหาสาระมากขึ้น มีเรื่องสั้น บทกวีที่สะท้อนสังคมและการวิจารณ์หนังสือ แทนที่จะมีแต่กลอนโรแมนติก หรือ เรื่องรัก ๆ ใจรัก ๆ สนุกสนานเฮฮาเท่านั้น (วิทยากร 2527 : 451)

อาจกล่าวได้ว่า ท่ามกลางบรรยากาศสนุกสนานที่ค่อนข้างจะไร้สาระของสังคมมหาวิทยาลัยที่สร้างสมให้นักศึกษากันจำนวนมากหลงใหลกับความสนุกสนานมากกว่ากิจกรรมทางปัญญานั้น กลุ่มพระจันทร์เสี้ยวได้มีส่วนกระตุ้นให้นักศึกษาได้เริ่มต้นที่จะรู้จักคิดและตั้งคำถามกับตนเองมากขึ้น ถึงแม้ความสนใจของพวกเขาจะยังจำกัดเฉพาะด้านไม่ได้ก้าวไปถึงปัญหาทางสังคมและการเมืองที่ชัดเจน แต่พวกเขาได้สร้างคุณลักษณะที่เกื้องามให้กับหนุ่มสาวร่วมยุคสมัย ในความเป็นคนอิสระที่ไม่ไหลไปกับกระแสอย่างเลื่อนลอย และกล้าจะปฏิเสธกับคุณค่าที่ตนไม่ยอมรับ ขณะเดียวกันก็พยายามแสวงหาความหมายใหม่ ๆ มากขึ้น

นอกจากกลุ่มพระจันทร์เสี้ยวแล้ว ยังมีกลุ่มในลักษณะที่คล้ายคลึงกันอีกกลุ่มหนึ่ง คือ "กลุ่มหนุ่มหน้าสาวสวย" ซึ่งรวมตัวกันประมาณ พ.ศ. 2509 แต่บทบาทของกลุ่มนี้ขยายออกไปกว้างขวางภายนอกสถาบันมากกว่ากลุ่มพระจันทร์เสี้ยว อาจจะเป็นเนื่องจากสมาชิกของกลุ่ม มีทั้งผู้ที่กำลังเรียนในมหาวิทยาลัยในขณะนั้น และศิษย์นอกสถาบัน กลุ่มนี้มีความสนใจในอภิปรัชญา ทั้งในด้านวรรณคดี ดนตรี โบราณคดีและประวัติศาสตร์ สนใจศิลปะสาขาอื่น เช่นดนตรีและจิตรกรรม (เสถียร 2525 : 391-392) การดำเนินชีวิตของกลุ่มหนุ่มหน้าสาวสวย ก็คงที่สมาชิกคนกลุ่มคนหนึ่ง กล่าวว่า ". . . กลางวันทำงานหนัก กลางคืนก็กินเหล้าหนัก หรือไมก็เที่ยวทั่วทุกถิ่นทั่วชนบททั่วธานี เพลง ๆ ก็ออกต่างจังหวัด ภู่วัดมิ่ง ภูโบราณสถานมิ่ง ภูเหล้าในแก้ว บางทีก็เข้าไปดูผู้หญิงในช่อง . . ." (ณรงค์ จันทร์เรือง 2515 : 257) สมาชิกในกลุ่ม มีอาทิ สุจิตต์ วงษ์เทศ ชรรค์ชัย บุญปาน เรื่องชัย ทรัพย์นิรันดร์ สุวรรณีย์ สุคนธา ณรงค์ จันทร์เรือง มนัส สัตยารักษ์ สุรชัย จันทิมาธร ประเสริฐ สว่างเกษม เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ช่าง มูลพินิจ และ พิศารณ์ ตั้งคไพศาล แรงผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มของพวกเขา ก็คือความไม่พอใจต่อสภาพสังคม ต่อรัฐบาลเผด็จการทหาร และสภาพทางวรรณกรรมขณะนั้น จึงได้รวบรวมนักเขียน

กวีและศิลปินจำนวนหนึ่ง เพื่อเป็นอำนาจต่อรองและข้อแย้งเหนือที่บนเวที (วรรณกรรม) จาก
คนรุ่นเก่า (เสถียร 2527 : 398)

ต่อมาก็มีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นอีก เช่น กลุ่มคีติแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ไม่มี
บทบาทเด่นชัดมากนัก

ข. กลุ่มสังกัดองค์กร

นอกจาก "กลุ่มอิสระ" ดังกล่าวแล้ว ในยุคนี้ยังมีการเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษา
ในรูปของกลุ่มที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นธรรม โดยมีกิจกรรมของแต่ละกลุ่มแตกต่างกันออกไป
กลุ่มนิสิตนักศึกษาในลักษณะนี้จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. กลุ่มอาสาพัฒนาชนบท

กิจกรรมด้านอาสาพัฒนาซึ่งเริ่มขึ้นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2502 ได้พัฒนาและ
ขยายตัวอย่างกว้างขวางขึ้นตามลำดับ จากการสำรวจของคณะกรรมการวิจัยและส่งเสริมงาน
อาสาพัฒนา กล่าวว่าในปี พ.ศ. 2511 มีค่ายอาสาพัฒนาถึง 28 ค่าย จำนวนนิสิตนักศึกษา
ประมาณกว่า 1,200 คน โครงการที่ดำเนินงานก็คือ สร้างโรงเรียน สร้างสถานอนามัย
ศาลาประชาคม ศาลาโรงธรรม ชุมนุ่มน้ำหรือเจาะบ่อน้ำบาดาลประจำหมู่บ้าน สร้างเหมือง
ฝาย ส่งเสริมอาชีพ การสหนาการและการส่งเสริมสุขภาพอนามัย (ไทยรัฐ
2 เมษายน 2511) กลุ่มค่ายอาสาพัฒนานั้นมีหลายกลุ่มและมาจากหลายสถาบัน ทั้งที่รวม
กลุ่มกันเองจากนิสิตนักศึกษาในสถาบันและต่างสถาบัน และจากความช่วยเหลือขององค์กร
เอกชน อาทิเช่น ชุมนุ่มนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิม ค่ายอาสาพัฒนา 4 สถาบัน นิสิตนักศึกษา
บูรณะชนบท ค่ายอาสาพัฒนาของสำนักกลางนักเรียนคริสเตียน สมาคมนิสิตนักศึกษาสมา
ค้ายกลุ่มอาสาสามหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ค่ายนิสิตนักศึกษาพัฒนาบ้านเซเวียร์ ค่ายอบรม
นักศึกษาวิทยาลัยกรุงเทพ

การออกค่ายเพื่อพัฒนาชนบทนั้น ได้รับการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย โดยความ
หวังว่า . . . เป็นการแบ่งเบางานด้านพัฒนาท้องถิ่นของหน่วยราชการลงใต้บ้างพอสมควร
(ไทยรัฐ 8 เมษายน 2511) รัฐบาลก็ได้แสดงความชื่นชมกับเจตนาที่ดีของนิสิตนักศึกษา
ตั้งที่จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีได้กล่าวให้โอวาทกับนิสิตนักศึกษาค่ายอาสาพัฒนา
มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ว่า

. . . นับเป็นนิมิตอันแจ่มใสของบ้านเมืองไทยยุคนี้เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มีความเคลื่อนไหวของบรรดานิสิตนักศึกษาปรากฏออกมาในรูปของการอาสาพัฒนา นับเป็นการฝึกหัดประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวม โดยออกไปช่วยเหลือห้องถิ่นทุรกันดารห่างไกล ความตั้งใจในสิ่งที่ทำงานเช่นนี้ ย่อมได้รับคำชมเชยจากทุก ๆ คนและข้าพเจ้าด้วย (พิศ สายสิงห์ 2511 : 1)

นอกจากความสนับสนุนจากรัฐบาลแล้ว ยังมีบางหน่วยงานให้ความช่วยเหลือด้านงบประมาณ เช่น สภาสังคมสงเคราะห์ได้ให้ความช่วยเหลืออุดหนุนด้านทุน วัสดุสิ่งของ พาหนะเดินทาง เครื่องมือและวิทยากรประจำค่าย (สยามนิกร 3 เมษายน 2511) และบางโอกาสก็จะมีบุคคลชั้นผู้บริหารประเทศ เช่น มรว.เสนีย์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรี เดินทางไปเยี่ยมถึงค่ายอาสาฯ และนอนค้างคืนร่วมกับนิสิตนักศึกษาด้วย (ไทยรัฐ 18 เมษายน 2511)

ค่ายอาสาพัฒนาในยุคสมัยนี้ เป็นกิจกรรมที่หลายฝ่ายมองเห็นว่านิสิตนักศึกษาออกไปปฏิบัติงานในฐานะตัวแทนของรัฐบาลจนกล่าวกันว่า . . . ถือเป็นตัวแทนของรัฐบาลที่จะนำความปรารถนาดีของรัฐบาลไปสู่ประชาชน (พิศ สายสิงห์ 2511 : 2) ทั้งะต้องงานค่ายอาสาพัฒนาทำนองนี้ ไม่แตกต่างไปจากภาพของงานค่ายอาสาพัฒนาในอดีตนับตั้งแต่การเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2502 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตลอดระยะเวลาเกือบ 10 ปี กิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาไม่ได้พัฒนาไปจากเดิมเลย

ถึงแม้ว่านิสิตนักศึกษาจะเข้าร่วมกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาด้วยความรู้สึกอย่างไรก็ตาม และถึงแม้จะกล่าวกันว่า ค่ายอาสาพัฒนายุคนี้เป็นค่ายแบบสังคมนิยมสงเคราะห์ แต่พวกเขาต่างก็ได้เรียนรู้ถึงสภาพความเป็นจริงในสังคมชนบท และมีจำนวนไม่น้อยที่เริ่มตั้งคำถามกับงานค่ายอาสาพัฒนากับการแก้ไขปัญหามานุษยวิทยาในชนบท จนกระทั่งได้มีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงงานค่ายอาสาพัฒนาในระยะเวลาดังกล่าว

2. กลุ่มในสังกัดองค์กรศาสนา

องค์กรทางด้านศาสนา คือ สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน และยุวพุทธอภิสมาคม ได้พยายามเป็นศูนย์กลางในการกระตุ้นให้นิสิตนักศึกษาได้รวมกลุ่มเพื่อพัฒนาตนเอง และทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม การจัดสัมมนาขึ้นในปี พ.ศ. 2509 ของสำนักกลางนักเรียนคริสเตียน ในหัวข้อเรื่อง "ความรับผิดชอบทางจริยธรรมเป็นความจำเป็นในการ

พัฒนาประเทศ" ซึ่งนับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการประชุมกันระหว่างนิสิตนักศึกษาต่างสถาบัน รวมทั้งวิทยาลัยครูทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง (สุลักษณ์ ศวัรักษ์ 2524 : 157) การสัมมนาครั้งนี้ส่งผลให้เกิดการก่อตั้งชมรมปริทัศน์เสวนาขึ้นต่อมา และสำนักกลางนักเรียนคริสเตียนก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางอีกแห่งหนึ่งในการจัดสัมมนาอภิปรายของนิสิตนักศึกษา นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการสนับสนุนงานอาสาพัฒนาอีกด้วย

สำหรับยุวพุทธิก สมาคมนั้น มีส่วนสนับสนุนกิจกรรมของนิสิตนักศึกษามาเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว ด้วยการช่วยเหลือด้านค่าอาหารพัฒนาและการจัดอบรมต่าง ๆ ให้กับนิสิตนักศึกษา และในปี พ.ศ. 2510 ก็ได้มีการจัดสัมมนาผู้นำนิสิตนักศึกษาจากทั่วประเทศในประเด็นเรื่อง "บุคลิกภาพการเป็นผู้นำของนักศึกษา" ที่ยุวพุทธิกสมาคมในกรุงเทพฯ การสัมมนาครั้งนี้ได้รับความพยายามที่จะรวมกลุ่มนิสิตนักศึกษาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยตั้ง "ศูนย์นิสิตนักศึกษายุวพุทธ" ขึ้นมา แต่ศูนย์ฯ ดังกล่าวไม่ทันได้ทำอะไรและเลิกล้มไปในระยะเวลาอันสั้น (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ 2517 : 26)

การเคลื่อนไหวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าองค์กรทั้ง 2 แห่งได้เล็งเห็นความสำคัญที่จะสนับสนุนให้นิสิตนักศึกษามีบทบาทในการพัฒนาสังคม จึงได้พยายามจัดกิจกรรมที่จะพัฒนานิสิตนักศึกษา และเอื้ออำนวยให้นิสิตนักศึกษาได้รวมกลุ่มกันเพื่อจะได้ก่อให้เกิดศักยภาพที่จะพัฒนาสังคมส่วนรวมอย่างเป็นจริงมากขึ้น

ลักษณะการเคลื่อนไหวและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

ถึงแม้ว่านิสิตนักศึกษาจะไม่ได้แสดงออกถึงการเคลื่อนไหวอย่างมีพลัง แต่ก็ได้มีการกิจกรรมบางอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของพวกเขาที่มีต่อสังคมรอบตัว กิจกรรมที่เกิดขึ้นในหลายรูปแบบนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่าง ๆ ที่เขาเกี่ยวข้อง ซึ่งพิจารณาได้จากประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ก. ความรู้ใหม่กับการปฏิเสธสังคมนหาวิทยาลัย

ลักษณะร่วมที่เด่นมากของนิสิตนักศึกษายุคสมัยนี้ก็คือ ความผิดหวัง เบื่อหน่าย และความไม่พอใจอย่างรุนแรงที่มีต่อสังคมนหาวิทยาลัย พวกเขามองเห็นมหาวิทยาลัยเป็นเพียงสถานที่ในการผลิตแรงงานให้กับสังคมมากกว่าจะยอมรับว่าเป็นสถาบันในการค้นคว้าแสวงหา

ทางปัญญา ดังที่มีบางคนได้เปรียบเทียบมหาวิทยาลัยเอาไว้ว่า

. . . มหาวิทยาลัยในบ้านเรากลับสภาพใกล้เคียงกับโรงงานผลิตปัญญาชนสำเร็จรูป โรงงานนี้คัดเลือกคน จัดแบ่งหมวดหมู่ส่งไปตามเครื่องผลิตแขนงต่าง ๆ ตามหมู่หมวดหมู่ที่แยกไว้ เครื่องผลิตจะทำตามสูตร เมื่อครบจบสูตรก็ส่งออกสู่ตลาดเป็นปัญญาชนในแขนงต่าง ๆ มีใบรับรองที่ต่อและคุณภาพโรงงานให้ไว้ แสดงให้ผู้อื่นเชื่อว่านี่แหละปัญญาชน . . . (เกษม เขมรินทร์ 2512 : 20)

ความผิดหวังของนิสิตนักศึกษาที่มีต่อมหาวิทยาลัย ครอบคลุมไปในแทบจะทุกด้าน ตั้งแต่ในเรื่องของวิธีการเรียนการสอน ที่อาจารย์ปฏิบัติต่อนิสิตนักศึกษาเสมือนเป็นเด็กเรียนระดับมัธยมศึกษา ดังที่นิสิตนักศึกษานັกเอเอาไว้ดังนี้

อาจารย์บางคนเห็นใจพวกเรา ท่านบอกซ้ำ ๆ และบางท่านก็เห็นว่าเราเป็นเด็ก บอกย่อหน้า บอกวรรคให้ด้วย ยิ่งกว่านั้นบางคนท่านขยันเกินไป เรียกสมุดเลขเซอร์ไปตรวจแล้วให้แต้มเสียด้วย ตัวหนังสือหวัด ๆ ก็ถูกหักแต้ม ทำงานไม่ถูกใจก็ถูกดูหน้าขึ้น และยิ่งกว่านั้นอาจารย์บางท่านก็เอาซีทคำสอนมาขาย แล้วนั่งอ่านให้ฟังจนหมดชั่วโมง . . . (เกษม เขมรินทร์ 2513 : 11-12)

กระทั่งถึงบรรยากาศในห้องเรียนและความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ เพราะจำนวนนิสิตนักศึกษามีเพิ่มมากขึ้น บางครั้งจึงต้องเรียนในห้องใหญ่โดยมีโทรทัศน์วงจรปิด ไม่ต้องเห็นหน้าอาจารย์ เห็นแต่จอโทรทัศน์ ไม่ต้องมีการซักถามได้แต่ฟัง จดตามหรือหลับ (วิทยากร 2527 : 444) ทำให้เกิดความท้อใจไม่ได้รู้จักคุ้นเคยกันมากนัก ด้านเนื้อหาวิชาที่สอนก็เป็นการถ่ายทอดความรู้จากต่างประเทศ ที่ยังไม่ได้มีการประยุกต์มาใช้ วิเคราะห์สังคมไทย ก่อนข้างทางไกลจากชีวิตประจำวันจนกลายเป็นสูตรสำเร็จ (2527 : 447)

รวมทั้งกิจกรรมของนิสิตนักศึกษาซึ่งโดยมากมักจะเป็นกิจกรรมบันเทิงที่ฟุ่มเฟือย ไร้สาระ เช่นงานเลี้ยงสังสรรค์ งานเต้นรำ การแข่งขันกีฬาและฟุตบอลประเภทที่ ต้องแข่งขันประชันความสวยงามโดยใช้เงินทองจำนวนมาก ภาพของกิจกรรมที่ทรูทร่าฟุ้งเฟ้อในมหาวิทยาลัยทั่วไปนั้น ดังภาพสะท้อนที่ผู้นำนิสิตนักศึกษาคนหนึ่งกล่าวเอาไว้ว่าอย่างน่าสนใจว่า

. . . ย้อนหลังไปเกือบสิบปีก่อน นักศึกษาปีที่หนึ่งที่เข้ามาใหม่ จะได้รับการต้อนรับ โดยรุ่นพี่ประจำห้องต่าง ๆ ซึ่งเรียกกันว่ามิทติ้ง . . . งานเลี้ยงสังสรรค์ทั้งหมดจะมีไม่น้อยกว่า 80 ครั้งมิทติ้งเหล่านี้บางครั้งก็จัดขึ้นในมหาวิทยาลัย บางครั้งจัดขึ้นตามบ้านนักศึกษา

ที่มีฐานะค่อนข้างดี หลายครั้งจัดตามโรงแรมชั้นหนึ่ง และหลายครั้งจัดแบบนำเที่ยวตากอากาศ . . . พอผ่านยุคงานเลี้ยงไป ควันบุหรี่ยังไม่ทันจาง เสียงเพลงเชียร์ประจำคณะต่าง ๆ ก็เริ่มคังกระทึกคละเคล้าไปด้วยเสียงกลองแฉิ่งและเสียงโห่ยาตามจุดต่าง ๆ นั้นเป็นสัญลักษณ์ของการแข่งขันกีฬาภายในมหาวิทยาลัย ต่อมาลมเย็นแห่งฤดูหนาวก็นำภาคเรียนที่สองมาสู่พร้อมทั้งงานลอยกระทงและการประกวดนางนพมาศ แต่ละคณะพยายามเฟ้นตัวนักศึกษาสาวที่คิดว่าสวยที่สุดมาประกวดประชันกันอย่างเต็มที่คืนวันนั้น . . . จะเต็มไปด้วยริ้วขบวนและเสียงฉิ่งเสียงกลอง ทันทีที่ลอยกระทงผ่านไป เศษใบตองยังลอยไปไม่ถึงอ่าวเจ้าพระยา ขบวนการพาเหรดต่าง ๆ ก็เริ่มย่ำเท้าไปมา นักศึกษาสาว . . . หันมาปรุงแต่งโฉมเพื่อจะได้เป็นครีမ်เมเยอร์ในงานแข่งขันฟุตบอลประเพณี และเมื่อวันนั้นมาถึง . . . ตั้งแต่เช้าตรู่เราจะพบเห็นนักศึกษาธรรมศาสตร์และจุฬาฯ นั่งรถร้องเพลงแห่แทนไปตามถนน . . . หลังจากวันมหาสนุกผ่านไปไม่ถึงสัปดาห์ธรรมศาสตร์ก็พบฟ้าอากาศเรียนที่สองด้วยงานราตรียุงทอง อันเป็นงานเต็มราเพื่อรับรู้วาระที่ปีใหม่มายเยือน และสำหรับคนที่เรียนจบไปนั้น ยังคงมีสิทธิผันถึงงานเต็มราและการกินเพื่อหมาได้อีกสองครั้ง นั่นคืองานฉลองบัลลิต . . . (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล 2518 : 72-74)

และยังมีกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งที่นิสิตนักศึกษา มีความรู้สึกต่อต้านอย่างรุนแรงในเวลานั้นก็คือการเชียร์และการรับน้องใหม่ ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่าระบบโซตัส (SOTUS) หรือระบบอาวุโส (seniority) ซึ่งต้องการให้นิสิตนักศึกษาทุกคนในสถาบันเดียวกันได้รู้จักกัน รักใคร่สามัคคีและช่วยเหลือกันนั้น ในขณะที่เดียวกันระบบดังกล่าว ก็เป็นพื้นฐานรองรับให้การแสดงออกที่บังคับขู่เข็ญของนิสิตนักศึกษารุ่นพี่เป็นความชอบธรรม นิสิตนักศึกษาใหม่จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่รุ่นพี่บัญญัติขึ้นไว้ ตักสิทธิและจำกัดเสรีภาพของรุ่นน้อง และกิจกรรมต่าง ๆ ที่นิสิตนักศึกษาใหม่ถูกบังคับให้เข้าร่วมนั้นก็ล้วนเป็นกิจกรรมที่ไร้สาระที่ปลุกฝังให้หลงและยึดติดกับสถาบันมากขึ้น ดังที่โกมล คีมทอง ได้บรรยายเอาไว้ว่า

. . . เราจะต้องหัดร้องเพลง . . . เราต้องเข้ารับการอบรมฟังคำปราศรัยที่มีท่าทีเอจริงเอจ้ง เราได้รับการฝึกทหารเพิ่มเติมอีก เพื่อให้รู้วิธีการเข้าแถวการเดิน การเลี้ยวขวาและซ้าย และเดินให้เข้ากับจังหวะกลองในวันสำคัญของมหาวิทยาลัย หรือวันรับน้องใหม่ และรับรู้่ว่าพวกเราคือน้องใหม่ ได้เรียนรู้ถึงวิธีและรสชาติของการรับสมาชิกใหม่ในแบบของปัญญาชน ที่คาดไม่ถึง . . . (โกมล คีมทอง อ้างถึงในพระสันติสุข สันติสาโร 2522 : 26)

นอกจากกิจกรรมน้องใหม่ดังกล่าวแล้ว การกำหนดเครื่องแบบสำหรับการแต่งกายของนิสิตนักศึกษา ด้วยเฉพาะอย่างยิ่งนิสิตนักศึกษาใหม่ ถูกบังคับให้แต่งเครื่องแบบให้ถูกต้อง และนิสิตนักศึกษาชายต้องผูกเนคไทด้วย ทำให้พวกเขาารู้สึกแปลกแยกและไม่พอใจอยู่มาก เช่นเดียวกัน (วิทยากร 2527 : 746)

ขณะที่นิสิตนักศึกษาในกลุ่มหนึ่ง เริ่มติดอกกับสภาพรอบ ๆ ตัวตั้งกล่าว นิสิตนักศึกษา ส่วนมากที่ยังคงหลงใหลไปกับความสนุกสนานและความบันเทิงต่าง ๆ ความผิดหวังของพวกเขา จึงไม่จำกัดอยู่เฉพาะสภาพของกิจกรรม หรือความรู้สึกต่อครูอาจารย์ แต่ขยายออกไปถึง เพื่อน ๆ ร่วมสถาบันด้วย เพราะนอกจากจะไม่รู้สึกยินดียินร้ายต่อภาวะกิจการของสังคมเท่าใดนัก ทั้งเฉยที่จะแสดงความคิดเห็น ทั้งเฉยเมยที่จะแสดงความเอื้ออาทรต่อสังคมด้วย (พิศ 2522 : 14) ยิ่งว่านั้นนิสิตนักศึกษายังได้รับอภิสิทธิ์หลาย ๆ ประการที่ทำให้ได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างจากประชาชน จนมีผู้กล่าวว่า . . . เขาเรียกเราว่า "นิสิตนักศึกษา" สำหรับให้เป็นคำที่หมายถึงชนชั้นหนึ่งที่ค่างหากออกไป เป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ในการพำนักใน มหาวิทยาลัย ยกพวกเข้าตักกัน หรือทำผิดกฎจราจรในวันแข่งขันกีฬาประเพณี . . . (วิทยากร 2512 : 19)

ความไม่พอใจที่มีต่อทุกคนและทุกสภาพการณ์ในมหาวิทยาลัย ได้ผลักดันให้พวกเขา ถอยห่างออกจากกิจกรรมในมหาวิทยาลัย และเข้าไปนั่งอย่างเงียบเหงาใน "ห้องสมุดของ มหาวิทยาลัย" จึงเป็นแหล่งที่พวกเขาใช้ประโยชน์มากที่สุด แต่หนังสือในห้องสมุดขณะนั้น ก็มีจำกัด หนังสือที่อ่านกันก็มีเพียงหนังสือนิยาย วรรณกรรม สารคดี ประวัติศาสตร์ ปรัชญา นิยายดี ๆ ที่อ่านกันก็มี สงครามชีวิต ช้างหลังภาพ ของศรีบูรพา ปีกาจของ เสียมี่ เสาวหงส์ แม่ของแมกซิม กอร์กี้ และเรื่องแปลอีกจำนวนหนึ่ง . . . นอกจากนั้น ก็ตามอ่านสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ส่วนวรรณกรรมเพื่อชีวิตอื่น ๆ ไม่ค่อยได้อ่าน (วิทยากร 2527 : 447) เวลานั้นนิสิตนักศึกษาที่มีความคิดใหม่ ๆ เช่นยังมีจำนวนน้อย ทำให้ได้รู้จักกันและได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มอิสระเล็ก ๆ ที่พูดคุย สนทนาแลกเปลี่ยน และเริ่มต้นกิจกรรมที่พวกเขาต้องการด้วยกัน กลุ่มดังกล่าวส่งผลให้มีการตั้งกลุ่มอิสระในยุคต่อมาอีกมากมาย และเป็นจุดเริ่มต้นของการทำหนังสือด้วยตนเองอีกด้วย

นอกจากกิจกรรมทางด้านหนังสือและการเกาะกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ แล้ว ความเด่นของหนุ่มสาวยุคนี้อีกประการหนึ่งก็คือ ชื่อเขียนของพวกเขาที่แสดงออกถึงความคิดที่เป็นอิสระ ทำหายกับการรอบและค่านิยมดั้งเดิม และขณะเดียวกันก็แสดงถึงความอีโก้และกับข้องใจต่อสังคมมหาวิทยาลัยอย่างรุนแรง เป็นการคั่นรันทที่จะเป็นตัวของเขาเอง ดังที่มีผู้กล่าวว่า เป็นความรู้สึก "ชก" วิทยากร เชียงกุล ได้บันทึกความในใจเอาไว้อย่างเด่นชัดถึงคุณลักษณะเช่นนี้ ในเรื่องสั้น "นิยายของชาวมหาวิทยาลัย" "ถนนสายที่นำไปสู่

ความตาย" บทละครเรื่อง "ฉันทเพียงแต่อยากออกไปข้างนอก" (วิทยากร 2511 : 121-218)

. . . ฉันเริ่มรู้สึกเบื่อขึ้นมาอีกแล้ว ฉันมองครอบห้องมีแต่ข้างฝาทั้งนั้น หิมไปหมดจนดูไม่ผิดกับที่คุมขัง พวกเราถูกจับมัดให้มารวมกันอยู่ที่นั่นเพื่อที่จะเรียนรู้ แต่ภายใต้เสื้อผ้าเหมือนกัน เข็มขัด รองเท้า ถุงเท้า ผ้านวมเหมือน ๆ กัน

. . . แล้วคนที่พูดเป็นข่าวเป็นหลังอยู่หน้าห้องนั้นเล่า เป็นใครมาจากไหนกัน เขาเอาเศษผ้ามัดคอไว้เสียคิบตี แล้วยังสวมเสื้อสักหลาดคออย่าตีทับอีก ในยามที่อากาศร้อนแทบดับจิต . . . เขาพูดถึงอะไรกัน สิ่งที่มีอยู่ในหนังสือทั้งนั้น เขาพูดได้แถมว่าในหนังสือเสียด้วยซ้ำ . . . ฉันเห็นจะต้องออกไปข้างนอกเสียแล้ว ฉันรู้สึกว่าการบรรยายออกจะน่าทึ่งท่วมท้นและตื่นเกินไป บรรยายกาฬโศกอันสุดขั้วขึ้นทุกที ฉันอึดอัดเหมือนหายใจไม่ค่อยสะดวก

และยิ่งไปกว่านั้นก็คือ วิทยากร ได้ตั้งคำถามถึงระบบการศึกษา และถึงกับกล่าวว่า การศึกษาในมหาวิทยาลัยมีแต่ความว่างเปล่าที่ไม่ได้ให้คุณค่าใหม่ ๆ เลย จึงเป็นคำถามที่เสมือนจะแทนความรู้สึกในใจของผู้คนร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี ด้วยบทกวีที่ง่าย ๆ และชัดเจนว่า

.
ปัญญามีชายที่นี้หรือ
จะแย่งชื่อให้ที่ไหน
อย่างที่ได้ให้รูราคาเท่าใด
จะให้พ่อชายนามาแลกเอา

ฉันเข่าว์ ฉันเขลา ฉันทิ้ง
ฉันจึงมาทาคความหมาย
ฉันหวังเก็บอะไรไปมากมาย
สุดท้ายให้กระดาษฉันแผ่นเดียว
(วิทยากร เชียงกูล 2511 : 65)

ในยุคสมัยนี้นิสิตนักศึกษามีการเดินขบวนประท้วงหรือเรียกร้องอยู่บ้างเหมือนกัน เช่น ในปี พ.ศ. 2511 นักศึกษารวมศาสตร์ประท้วงเรื่องมหาวิทยาลัยจะกลับไปเป็นตลาดวิชาอีก ทำให้พวกที่อยู่ก่อนและสอบเข้ามาต้องเดินขบวน แต่พอผู้บริหารมาชี้แจงก็ยุติลงไป (สุชมน นवलสกุล 2527 : 440)

ผู้บริหารมหาวิทยาลัยนั้น ตระหนักถึงแต่บทบาทของนิสิตนักศึกษาที่รวมตัวเพื่อใช้พลังเรียกร้องต่าง ๆ มากกว่าจะสนใจติดตามความรู้สึกนึกคิดที่นิสิตนักศึกษาแสดงออกมาในยุคนี้ ดังนั้นการที่จะทำความเข้าใจปัญหาจึงมีขอบเขตจำกัด ดังข้อเสนอที่ว่า

. . . นักศึกษาเดินขบวนหรือคัดค้าน คงยังมีอยู่เรื่อยไป ยังมีเวลาว่างมากเท่าใด ก็อาจก่อเรื่องยุ่งยากมากเท่านั้น . . . ทำให้น่าคิดว่าเมืองไทยถ้ากำหนดค่านักศึกษาฝึกวิชาทหารได้ก็จะเป็นประโยชน์หลายทาง และอาจทำให้ไม่มีเวลาว่างที่จะคิดสิ่งข้านด้วย . . . เหตุผลอาจรวมถึงข้ออ้างว่า สถานการณ์บ้านเมืองอยู่ในภาวะที่จะช่วยเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ . . . (บุญชนะ อัครดากร 2511 : 113)

นอกจากนี้แล้วยังมีผู้เสนอความคิดเห็นให้มหาวิทยาลัยเพื่อแต่ฝึกสอนนิสิตนักศึกษา ได้รู้จักกิจกรรมบางอย่างภายใต้ความควบคุมดูแลของอาจารย์และสนับสนุนให้มหาวิทยาลัย ดำรงสถานะในระบบราชการ ทำให้การควบคุมนิสิตนักศึกษาได้ประพฤติดนัยล้อมรอบคอบ (รอง ศยามานนท์ 2508 : 01-52)

อาจจะเนื่องจากสภาพในมหาวิทยาลัยยุคนั้น มีแต่กิจกรรมที่ไม่ช่วยในการพัฒนา นิสิตนักศึกษาอย่างแท้จริง มีการใช้อำนาจบังคับข่มขู่กันเอง ผู้บริหารมหาวิทยาลัยจึงเสนอ ความคิดเพื่อให้การปกครองมีระบบระเบียบมากขึ้น แต่ความผิดพลาดประการหนึ่งเกิดขึ้นจากการละเลยต่อความต้องการของนิสิตนักศึกษากลุ่มเล็ก ๆ ที่คับข้องใจกับสภาพในมหาวิทยาลัย อย่างเต็มที่ จนกระทั่งได้พัฒนาบทบาทจากการเป็นนักคิดเฉพาะบุคคล เป็นเรื่องของกลุ่ม และหลาย ๆ กลุ่มในเวลาต่อมาเป็นจุดเริ่มต้นของพลังนิสิตนักศึกษายุคใหม่

ข. การเอื้อของเอกชนกับการเติบโตทางความคิด

ถึงแม้ว่าสภาพสังคมในมหาวิทยาลัยจะเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ผลักดันให้นิสิตนักศึกษา ได้รวมตัวกันในระดับหนึ่ง แต่การเอื้ออำนวยของกลุ่มหรือบุคคลภายนอกสถาบันก็มีส่วนสนับสนุน ให้กลุ่มของนิสิตนักศึกษามีความเข้มแข็งด้านความคิดมากขึ้น กิจกรรมของกลุ่มมีความหลากหลายและมีอิทธิพลในระดับกว้างต่อสังคมมากขึ้น อิทธิพลของด้านเอกชนที่มีผลต่อพัฒนาการ ทางความคิดของนิสิตนักศึกษานั้นมี 2 ลักษณะ คือ ให้โอกาสและอำนวยความสะดวก อีก ลักษณะหนึ่งก็คือ การถ่ายทอดความคิดและคุณลักษณะปัญญาชนแก่นิสิตนักศึกษา

การให้โอกาสแก่นิสิตนักศึกษานั้น ถ้าจะมองจากรูปธรรมที่ปรากฏแล้ว ไม่อาจ ปฏิเสธได้ว่า ชมรมปริทัศน์เสวนานั้น มีโอกาสรวมกลุ่มกันได้และมีบทบาททางความคิด อย่างสำคัญต่อนิสิตนักศึกษา ก็ด้วยการให้โอกาสของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ สนับสนุนให้นิสิต นักศึกษาได้เข้ามาฝึกฝนตนเองในกิจกรรมที่นิสิตนักศึกษาสนใจและถนัด คือการจัดทำ หนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษา หรือถ้าจะพิจารณาให้ลึกซึ้งกว่านั้น จะพบว่า

ชมรมปริทัศน์เสวนานั้น ได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบของกิจกรรมจากการจัดสัมมนาของสำนักกลางนักเรียนคริสเตียนแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2509 ซึ่งมีองค์กรเอกชนทางด้านศาสนา สำหรับยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยก็เฝ้าการสนับสนุนการจัดสัมมนาของนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นโอกาสแรกที่ได้มีการพูดถึงองค์กรกลางที่จะเป็นตัวแทนของนิสิตนักศึกษาทั่วประเทศ ซึ่งต่อมาก็คือ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยนั่นเอง

ขณะที่มหาวิทยาลัยได้ปิดกั้นโอกาสที่นิสิตนักศึกษาจะได้พัฒนาความสามารถของแต่ละคน จึงนับได้ว่าองค์กรหรือบุคคลที่เป็นเอกชนภายนอกมหาวิทยาลัยได้เปิดช่องทางและให้โอกาสแก่นิสิตนักศึกษาได้แสวงหาความรู้ที่สัมพันธ์กับความเป็นจริงในสังคมมากขึ้น

สำหรับอิทธิพลที่มีต่อความคิดและคุณลักษณะของนิสิตนักศึกษานั้น นับตั้งแต่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้ตระหนักว่า "ถึงเวลาที่จะต้องเลิกดูถูกสติปัญญาคนไทย เราเห็นว่าจำเป็นต้องบ่อนเร่องหนัก ๆ สมองสู้กันบ้าง" (2506 : อ้างถึงใน สุลักษณ์ 2511 : 10) และได้จัดทำหนังสือ "สังคมศาสตร์ปริทัศน์" โดยมีจุดมุ่งหมาย "จงใจให้คนไทยรักชาติ ด้วยการนำความจริง ความดี ความงามของชาติมาเสนอ คนไทยจะได้เลิกดูถูกและรังเกียจของไทย ๆ . . . เลิกเห่อฝรั่ง (2511 : 11) หนังสือฉบับนี้ได้ชื่อว่า "เป็นหนังสืออุกฤษฏ์แต่ก้าวร้าว เสนอบทหน้าที่แผ่การโจมตีระบอบราชการและลัทธิเผด็จการ" (สุชาติ 2517 : 20) ในขณะที่หนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ถูกควบคุมด้วยอำนาจของรัฐบาลด้วยประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 17 (ปรว 17) และไม่มีหนังสือฉบับใดกล้าพูดถึงเรื่องทางการเมืองที่จริงจัง มีแต่ข่าวประกวดนางงาม ข่าวมนุษย์หรือสัตว์ประหลาด (เสถียร 2525 : 348) หรือในวงวรรณกรรมก็พูดถึงแต่เรื่องรักโศก จุ่มจิ้ม หรือมีฉะนั้นก็เป็นเรื่องของครอบครัว เมียน้อย เมียนาง เป็นเรื่องที่เร้าอารมณ์แต่ไม่เร้าสมอง (นิตยา มาตะวิสุทธิ 2519 : 56-57) ด้วยลักษณะเฉพาะดังกล่าว ทำให้สังคมศาสตร์ปริทัศน์โคกเค่นขึ้นมา . . . และเป็นหนังสือฉบับเดียวในยุคหนึ่งที่นักวิชาการรุ่นใหม่หลาย ๆ คนยึดเป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ หนังสือฉบับนี้มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้นำนิสิตนักศึกษารุ่นนี้ไม่ใช่น้อย ดังที่วิทยากร เชียงกูลกล่าวว่า ". . . ผมก็ตามอ่านสังคมศาสตร์ของสุลักษณ์ ศิวรักษ์อยู่ แม้จะพบว่าค่อนข้างจะหนักเกินไปบ้าง" (2527 : 447) หรือจากการที่นิสิตนักศึกษาได้ให้ความสนใจเขียนไปพูดคุยและให้กำลังใจกับบรรณาธิการ ตลอดจนส่งข้อเขียนต่าง ๆ ไปให้พิจารณาบ้างในหนังสือดังกล่าว จนกระทั่งเป็นเหตุที่ก่อให้เกิดสังคมนิตยสารปริทัศน์ขึ้นมาในระยะหลัง หนังสือ

สังคมศาสตร์ปริทัศน์จึงเอื้อให้เกิดการถ่ายทอดคุณลักษณะของปัญญาชนอิสระผ่านทางข้อเขียน และ บทความต่าง ๆ มีส่วนกระตุ้น เร่งเร้า ให้เป็นนักคิดที่แสวงหาปัญญา และมีอุดมคติต่อสังคม

สำหรับสุลักษณ์ ศิวรักษ์ บรรณาธิการหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์นั้น ด้วยคุณลักษณะ ส่วนตัวที่แสดงออกถึงการยึดมั่นสัจจะ ความรักชาติ สนใจแสวงหาคุณค่าของการมีชีวิตอยู่อย่าง มีแก่นสาร และสนใจคิดเพื่อเอาอติมาปรับใช้ปัจจุบัน อิทธิพลของสุลักษณ์ที่มีต่อนิสิตนักศึกษานั้น จึงไม่แตกต่างจากหนังสือที่เขาเป็นบรรณาธิการอยู่เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่ ชาว ต่างชาติ เข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงในสังคมไทย และอารยธรรมตะวันตกแทรกซึมไปทั่วประเทศ จนเกิดอาการของโรค "เห่อฝรั่ง" ปรากฏให้เห็นทั้งในกลุ่มนักวิชาการที่เพิ่มสำเร็จการศึกษา จากต่างประเทศ และในกลุ่มประชาชนทุกระดับ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้ยื่นหยัดเพื่อสร้างความ ภาวภูมิในความเป็นไทยสอดคล้องกับความรู้สึกลึกซึ้งของนิสิตนักศึกษา ซึ่งเริ่มมองเห็นปัญหาและสงสัย ในคุณค่าของวัฒนธรรมแบบใหม่ อิทธิพลของสุลักษณ์ จึงมีเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งอาจารย์ท่าน หนึ่งกล่าวว่า "นิสิตนักศึกษายุคนั้น หลาย ๆ คนอยากเป็นอย่างคุณสุลักษณ์" (สุนน อมรวิวัฒน์ 2528 : 39) หรือที่เสถียร จันทิมาธร กล่าวว่าบุคคลที่มีบทบาทอย่างสำคัญซึ่งมีผลต่อการ เคลื่อนไหวทางวรรณกรรมและความคิดของคนหนุ่มสาวเห็นจะได้แก่ ส. ศิวรักษ์ บรรณาธิการ หนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์" (2525 : 386)

นักเขียนที่มีบทบาทต่อนิสิตนักศึกษาคืออีกคนหนึ่งก็คือ อังคาร กัลยาณพงศ์ ซึ่งเขียน กวีนิพนธ์ที่ช่วยย้่าสัญลักษณ์เป็นตัวแทนแสดงความรู้สึกต่อต้านเผด็จการและบรรยากาศเหลวไหล ในมหาวิทยาลัยและสังคมเมืองไทยยุคนั้น (สุชาติ 2517 : 20) และในด้านรูปแบบไม่เคร่ง จันหลักฐาน โดยถือจังหวะและน้ำหนักเสียงของคำ เป็นสำคัญตามแบบกวีโบราณ (เสถียร 2525 : 388) กวีนิพนธ์ของอังคารจึงเป็นอิสระที่ไม่ยึดติดอยู่กับกฎระเบียบตั้งเดิม

อังคารนั้นนอกจากเนื้อหาในบทกวีของเขาจะมีส่วนเสนอภาพมหาวิทยาลัยและสังคม อันมีส่วนให้นิสิตนักศึกษาได้ทบทวนและเรียนรู้มากขึ้นแล้ว รูปแบบงานเขียนของเขาได้มีอิทธิพล ต่อคนหนุ่มสาวที่สนใจงานกาพย์กลอน และตอบสนองความรู้สึกที่ต้องการอิสระของนิสิตนักศึกษา ร่วมสมัย ดังที่นักวิชาการด้านวรรณกรรมกล่าวว่า

. . . อิทธิพลของเขา (อังคาร กัลยาณพงศ์) มีปรากฏเห็นชัดอยู่ในงานกวีนิพนธ์ของ คนยุคนั้น โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวที่มีการศึกษา . . . พยายามแหวกวงล้อมประเพณีการเขียน

ถวีนีพนธ์แบบดั้งเดิม . . . เขาเขียนกลอนตามรูปแบบที่เห็นว่าจะถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของเขาได้ดีที่สุดโดยไม่ยอมให้กฎและระเบียบแห่งฉันทลักษณ์มาบีบบังคับมีที่ตนะกว้างขึ้น . . . มิได้มีขอบเขตจำกัดเฉพาะสิ่งที่น่าอภิรมย์เท่านั้น"

นอกจากบุคคลทั้งสองแล้ว นักวิชาการรุ่นใหม่อีกหลายคน เช่น กมล สมวิเชียร วารินทร์ วงศ์หาญเชาว์ สุรพงษ์ ชัยนาม เป็นต้น ได้มีส่วนร่วมในการสร้างบรรยากาศในการวิพากษ์วิจารณ์ทางวิชาการ เพื่อจะทำความเข้าใจสังคมไทยอย่างถูกต้องมากขึ้น อิทธิพลของกลุ่มบุคคลและองค์กรเอกชนจึงมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสรรค์คุณลักษณะของปัญญาชนที่มีความเป็นอิสระและความรักชาติให้แก่คนหนุ่มสาวในรั้วมหาวิทยาลัยในยุคสมัยที่สถาบันการศึกษาละเลยที่จะกระทำหน้าที่ดังกล่าว

ค. ค่ายอาสาพัฒนากับการแสวงหาคูค่าใหม่

กิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ให้โอกาสนิสิตนักศึกษาได้บำเพ็ญประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวมนับเป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าต่อสังคมอีกประเภทหนึ่ง ที่มีอยู่เพียงไม่กี่ประเภทในยุคนี้ และพอจะเป็นความหวังและทางออกให้กับนิสิตนักศึกษาที่มีความอึดอัดใจกับสังคมมหาวิทยาลัยได้บ้าง

นับตั้งแต่ค่ายอาสาพัฒนายุคแรก จนกระทั่งถึงขณะนี้ (พ.ศ. 2507-2511) รูปแบบของกิจกรรมดังกล่าวไม่ได้พัฒนาไปจากเดิมเลย นิสิตนักศึกษาเพียงแต่ออกไปช่วยสงเคราะห์ให้ชนบทมีวัตถุอุปกรณ์บางอย่างที่ขาดแคลน ด้วยความคิดว่าตนเองมีความรู้ ความสามารถมากกว่า และด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจในความเสียสละ กิจกรรมนี้ได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นอย่างดี เพราะนิสิตนักศึกษายังมีทัศนคติที่ดีต่อรัฐบาลและต้องการจะออกไปช่วยรัฐบาลพัฒนาท้องถิ่น รัฐบาลเองก็มองเห็นประโยชน์ที่จะอาศัยนิสิตนักศึกษาเป็นตัวแทนในการออกช่วยเหลือและทำความเข้าใจกับประชาชนในชนบท

ถึงแม้จะด้วยเหตุใด ค่ายอาสาพัฒนาก็เป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าอยู่ในตัวเอง ที่ทำให้นิสิตนักศึกษาได้เรียนรู้ถึงสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นิสิตนักศึกษาที่มีอุดมคติ มีจิตใจที่แสวงหาและมีความจริงจัง แต่เบื่อบ่นหน่ายกับกิจกรรมที่ไร้สาระในมหาวิทยาลัย เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนา พวกเขาจะทุ่มเทและมีความสุขกับงานมากดังที่ ชาวค่ายอาสาฯ ท่านกล่าวว่า ". . . เป็นความสามารถและยุ่งยากแต่ก็ให้อะไร

หลาย ๆ อย่างที่จะหาไม่ได้อีกแล้ว ได้ทำประโยชน์ไว้แก่ที่นั่นก็มาก ประโยชน์ส่วนตัวก็มาก ผมไม่เสียศยเวลาที่ได้อยู่ที่นี่ . . ." (โกลม กีมทอง อ้างถึงในพระสันตศิษ 2522 : 29)

นอกเหนือจากการที่นิสิตนักศึกษาได้มองเห็นว่ายังมีกิจกรรมที่มีสาระให้พวกเขาได้เรียนรู้แล้ว ยังได้รับประสบการณ์อีกมากมายทั้งจากกลุ่มเพื่อนที่ทำกิจกรรมด้วยกัน และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและที่สำคัญที่สุดก็คือ ความภูมิใจในความเสียสละ และมีความหวัง ความกระตือรือร้นต่อการเรียนมากขึ้น เมื่อได้เรียนรู้ว่ายังมีภาระในสังคมที่พวกเขาต้องช่วยกันอีกมาก แลสังคมก็คาดหวังและต้องการความช่วยเหลือของนิสิตนักศึกษาอีกมาก โกลม กีมทอง เป็นนักกิจกรรมที่ได้เรียนรู้และแสวงหาคูณค่าของชีวิตจากค่ายอาสาพัฒนาในยุคสมัยนั้น ได้บันทึกเอาไว้ว่า

. . . ภาคภูมิใจว่าได้เสียสละกระทำก็ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม และได้เรียนรู้ภาระหน้าที่ที่คอยเราอยู่มีมากมายเหลือเกิน สังคมยังคอยเรียกร้องต้องการเราและเพื่อน ๆ อีกมากนัก เขาหวังต่อเราเพราะมีแต่เราเท่านั้นจะช่วยให้ . . . ไม่เตรียมใจเตรียมกายเสียแต่บัดนี้ แล้วจะรอไปอีกเมื่อไหร่กัน การเรียนเริ่มมีความหมายแล้วเมื่อบังเกิดความคิดขึ้น . . . (30)

ประสบการณ์จากงานค่ายอาสาประกอบกับความสนใจเฉพาะทางด้านการศึกษา ทำให้โกลม กีมทอง ได้เสนอรูปแบบใหม่ของงานค่ายอาสาพัฒนาซึ่งแปลกไปกว่าเดิม "มุ่งไปที่การให้ความสำคัญที่การศึกษาของหมู่บ้าน ถึงความลึกลับของเขาที่กล่าวว่า

. . . เราอาจแยกไปทำด้านการศึกษา ทำอย่างไรให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญ อยากให้ลูกได้เรียนสูงขึ้น ทำอย่างไรให้ครูที่นั่นเกิดความภาคภูมิใจในอาชีพของตน อยากเรียนรู้วิทยาการการสอนใหม่ ๆ สนใจหนังสือและอุปกรณ์ช่วยสอนแบบใหม่ ๆ และจะทำอย่างไรให้เด็กเกิดความรักโรงเรียน รักครู ฯลฯ เหล่านี้น่าจะได้มาคิดกัน (โกลม 2512 อ้างถึงในพระสันตศิษ สันตศิลาโร 2522 : 31)

ค่ายนี้มีชื่อว่า "ค่ายพัฒนาการศึกษา" เริ่มครั้งแรกที่บ้านบางขวัญ จังหวัด จะเขิงเทรา นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพอีกก้าวหนึ่งของค่ายอาสาพัฒนาสมัยนั้นทีเดียว

จากความพยายามที่จะหาสู่ทางใหม่ ๆ ในการพัฒนาค่ายอาสาฯ บนพื้นฐานของ ประสบการณ์ที่เป็นจริงนั้น เมื่อนิสิตนักศึกษาได้ทวนกลับไปศึกษาถึงคุณค่าของงานค่ายต่อสังคมชนบทอย่างจริงจัง ก็ทำให้พวกเขาเกิดความคิดในประเด็นใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น เป็นความคิดที่

เริ่มจะตั้งคำถามกับกิจกรรมที่ทุกคนต่างก็ยอมรับในคุณค่า ประเด็นที่ต้องนำไปขบคิดเพื่อแสวงหาคุณค่าที่แท้จริง ก็คือ วัตถุประสงค์หรือสิ่งก่อสร้างที่นิสิตนักศึกษาช่วยกันสร้างให้ชุมชนนั้น สอดคล้องกับความต้องการหรือวัฒนธรรมของพวกเขาคือหรือไม่ หรือเป็นไปได้เพียงสิ่งแปลกปลอมที่เข้าไปสร้างความแปลกแยกให้เกิดขึ้นในสังคมชนบท คำถามของพวกเขาขยายขอบเขตไปถึงกิจกรรมหรือวัฒนธรรมที่ชาวต่างชาติ นำไปเผยแพร่ในหมู่บ้านได้สร้างความรู้สึกอะไรขึ้นในชาวชนบทบ้าง ความข้องใจในคุณค่าของสิ่งนี้ ปรากฏอย่างชัดเจน ในเรื่องสั้น "เหมือนอย่างไม่เคย" ของ วิทยากร เชียงกูล (2511 อ้างถึงในวิทยากร 2521 : 131-147) ตอนหนึ่งกล่าวว่า

. . . ไม่มีใครรู้เลยว่า ศาลาประชาคมนั้นจะเอาไปใช้อะไรได้ ผู้ใหญ่บ้านเองก็ไม่อยากใช้ เพราะนานที่ปีไหนแกจึงจะเรียกประชุมลูกบ้านสักที และแกก็พอใจจะใช้ลานบ้านของแกมากกว่าจะเสียเวลาเดินมาที่เมื่อย อีกอย่างแกเป็นห่วงว่า ถ้าใช้บ่อย ๆ เข้าเดี๋ยวศาลาประชาคมทรุดโทรมลงมา ต่อเมื่อนายอำเภอมาตรวจก็จะตำหนิแกได้ . . .

. . . ศาลาประชาคมที่เขาอุทิศสร้างกันมาด้วยความหวังและศรัทธา จึงยืนอยู่อย่างปราศจากผีหลุกหลอน บางครั้งพวกเด็ก ๆ ก็จะเข้าไปวิ่งเล่นกันบ้าง แต่ไม่เข้าพวกเขา ก็เบื่อ เพราะพื้นมันเป็นลานดิน และก็ยังลื่นไม่มันคื่นอีกด้วย ทั้งหลังคาสังกะสีนั้นก็ออกใหญ่โต ไม่ค่อยเป็นกันเองนัก . . . บางครั้งก็จะมีควายพากันเข้าไปหลบแดด เมื่อเด็กเลี้ยงควายตามมาพบเข้า เขาก็จะร้องลั่นด้วยความตกอกตกใจ และตะโกนคำความที่โง่เง่าไม่รู้จักเกรงใจหลวงท่าน . . .

การเสนอรูปแบบและแนวคิดใหม่ ๆ ให้สร้างกระแสให้ต้องกลับไปศึกษาและทบทวนกิจกรรมอาสาพัฒนากันมากขึ้น เพื่อให้กิจกรรมอาสาฯ เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง และเป็นหนทางแสวงหาคูณค่าใหม่ ๆ ยิ่งขึ้น ดังที่สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้เสนอแนวคิดในการทำกิจกรรมประเภทนี้ว่า

. . . อาสาพัฒนาจะเป็นกิจกรรมทางการเมือง ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นเครื่องมือให้รัฐ แต่ก็ได้หมายความว่า จะเป็นปฏิบัติการต่อทางราชการ หากเป็นการแสวงหาคูณค่าจากชาวบ้านไปรวมตัวกับชาวบ้าน . . . ไม่ใช่ไปฐานะคนกรุงที่สูงส่งกว่า หรือฐานะตัวแทนของสำนักงานเยาวชน . . . ที่มีเจ้าเมืองและนายอำเภอมาเล่นละครอยู่ด้วยจากหนึ่งแล้วเงยบทยไป . . . (2516 : 167)

การที่นิสิตนักศึกษา ตลอดจนนักวิชาการต่าง ๆ ช่วยกันสรุปปัญหาและเสนอแนะวิธีการแบบใหม่ เพื่อประโยชน์ต่อชาวบ้านและต่อตัวนิสิตนักศึกษาเอง จึงแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมอาสาพัฒนาได้ช่วยทำให้เกิดการแสวงหาคูณค่าใหม่ในสังคม

การเติบโตของขบวนการนิสิตนักศึกษาไทย

ถึงแม้จะไม่อาจกล่าวได้ชัดเจนว่า กลุ่มที่มีบทบาทเคลื่อนไหวทางสังคมยุคนี้ เป็นกลุ่มนำของขบวนการนิสิตนักศึกษาไทย เนื่องจากพวกเขาไม่เคยมีบทบาทนำ หรือมีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ไม่ได้เป็นตัวแทนของนิสิตนักศึกษาอย่างเป็นทางการ แต่การเคลื่อนไหวทางสังคมยุคนี้ เป็นการเคลื่อนไหวทางปัญญา และก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า กลุ่มอิสระหรือกลุ่มสังคมนิยมที่รณรงค์รณรงค์เหล่านี้ มีบทบาทในการเสนอความคิดที่มีคุณค่าใหม่และความคิดต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อนิสิตนักศึกษาที่มีบทบาททางสังคมการเมืองต่อมา เพื่อให้เข้าใจในลักษณะของกลุ่มนำทางปัญญาดังกล่าวจึงจะขอเสนอ ดังนี้

นิสิตนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมทางปัญญานี้ โดยพื้นฐานแล้วพวกเขาเป็นนักอ่าน (หนังสือ) และเป็นคนช่างคิด ประสบการณ์จากการอ่านทำให้เขารู้จักที่จะขบคิดด้วยการตั้งคำถามจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว เกิดความใฝ่ฝันที่จะแสวงหาสิ่งที่ดีงามและมีสาระมากกว่าที่เป็นอยู่ ลักษณะที่เด่นมากที่สุดก็คือ ความเป็นคนอิสระ ด้วยคุณสมบัตินี้ ทำให้เรากล้าที่จะปฏิเสธสภาพทางสังคมและระบบคุณค่าต่าง ๆ บางประการ เช่น การต่อต้านกิจกรรมฟุ้งเฟ้อและระบบยศฐาที่ไร้อรรถประโยชน์ในมหาวิทยาลัย วิชาการวิจารณ์ บรรยายทางวิชาการที่ไม่เอื้อประโยชน์ต่อการแสวงหาความรู้ทางปัญญา และโดยที่มีการปราบปราม จับกุมกลุ่มก้าวหน้ารุ่นเก่า ตลอดจนวรรณกรรมเพื่อชีวิตจนเกือบหมดสิ้น และยังปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นทางสังคมและการเมือง ทำให้นิสิตนักศึกษาไม่ได้รับรู้ถึงแนวคิดใหม่ ตลอดจนความคิดสังคมนิยมของรุ่นก่อนแต่อย่างใด การเติบโตของนิสิตนักศึกษาจึงมีอิสระ ได้รับอิทธิพลภายนอกอย่างจำกัด อิทธิพลที่รับจากกลุ่มคนรุ่นใหม่ภายนอกมหาวิทยาลัยที่เห็นชัดเจน ก็คือ คุณลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์และความรักชาติ ประสบการณ์ที่พวกเขาได้รับด้วยตนเอง และจากการถ่ายทอดจากนักวิชาการรุ่นใหม่ ได้หล่อหลอมให้พวกเขามีแนวความคิดแบบเสรีนิยมและอนุรักษนิยมแบบรักชาติ ". . . อยากให้มีการพัฒนาชาติอย่างเป็นตัวของตัวเอง ไม่เดินตามกันของมหาอำนาจ ความคิดแบบต่อต้านการคอร์รัปชั่น และความคิดฟุ้งเฟ้อ . . . อยากให้สังคมเป็นประชาธิปไตย และมีการกระจายความเจริญไปสู่ชนบท" (วิทยากร 2527 : 454)

สำหรับกลุ่มต่าง ๆ ของนิสิตศึกษานั้น มีชื่อที่น่าสังเกตก็คือ เป็นการรวมตัวของนิสิตนักศึกษาจากหลาย ๆ สถาบันมากกว่าจะจับกลุ่มเฉพาะภายในมหาวิทยาลัย และถึงแม้จะ

เป็นกลุ่ม แต่บทบาทก็ยังคงเคลื่อนไหวทางด้านความคิดเป็นสำคัญ เช่น การสัมมนา การทำหนังสือ ไม่เคยปรากฏมีการใช้กลุ่มแสดงพลังหรือเรียกร้องให้มีการแก้ไขในสิ่งที่พวกเขาไม่เห็นด้วยเลย เป็นเพียงการแสดงความคิดอัด ไม่พอใจ ถัดกันหรือเสนอแนะผ่านทางข้อเขียนหรือพูดคุยกันในกลุ่มเท่านั้น ในยุคสมัยจึงไม่มีการนำเอาความคิดไปปฏิบัติอย่างจริงจังและไม่ปรากฏว่ามีความพยายามจะเข้าไปสู่อำนาจ ด้วยการสมัครเข้าคัดเลือกเป็นคณะกรรมการขององค์กรนิสิตนักศึกษาแต่อย่างใด และกลุ่มของนิสิตนักศึกษาก็เป็นกลุ่มอิสระที่ไม่ได้สังกัดอยู่กับหน่วยงานใดในมหาวิทยาลัย ไม่เคยมีการเคลื่อนไหวโจมตีหรือก้าวร้าวกับฝ่ายรัฐบาลอย่างชัดเจน หรือแม้กระทั่งผู้บริหารมหาวิทยาลัยที่ไม่ให้อิสระในการทำกิจกรรม โจมตีแต่เรื่องบรรยากาศการเรียนการสอนและกิจกรรมที่ไร้สาระในมหาวิทยาลัยเท่านั้น ซึ่งถ้าจะพิจารณาเหตุผลเพื่อทำความเข้าใจสภาพดังกล่าวนี้ ก็มีประเด็นที่ควรพิจารณาอยู่บ้างก็คือ อาจจะเป็นเพราะการปกครองยุคนั้นเป็นเผด็จการที่รัฐบาลมีอำนาจเด็ดขาดที่จะดำเนินการอย่างใดก็ได้ ซึ่งคงจะสร้างความหวาดเกรงให้หลาย จคนได้ไม่น้อย หรืออาจจะเพราะนิสิตนักศึกษายังไม่มีความสนใจทางการเมือง และการใช้อำนาจทั้งในระดับชาติ ระดับมหาวิทยาลัย และระดับองค์กรนิสิตนักศึกษา สนใจแต่ด้านหนังสือและวรรณกรรม จึงมุ่งที่จะทำแต่สิ่งที่สนใจและถนัดเท่านั้น หรืออาจจะเนื่องจากมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในแทบทุกส่วนของมหาวิทยาลัยทั้งในด้านอาจารย์ หรือนิสิตนักศึกษาเอง จนกระทั่งเกิดความท้อแท้และหมดหวัง

จากการที่นิสิตนักศึกษาเคลื่อนไหวแต่ด้านความคิด และไม่เคยใช้พลังในการชุมนุมเรียกร้องดังกล่าว ทำให้ผู้บริหารซึ่งไม่ได้ติดตามและตระหนักถึงความสำคัญมากนัก เมื่อเห็นว่านิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยสนใจในกิจกรรมบันเทิงมากกว่าที่จะมีบทบาททางสังคมและการเมืองทำให้วางใจพอที่จะให้โอกาสนิสิตนักศึกษามีอิสระในการทำกิจกรรมมากขึ้น ด้วยการแก้ไขข้อบังคับสโมสรนักศึกษาให้นิสิตศึกษาคำร่ำตำแหน่งต่าง ๆ ในสโมสรนักศึกษา ซึ่งการให้อิสระและเสรีภาพในระดับหนึ่งนี้เอง เป็นจุดเริ่มต้นที่มีการเรียกร้องของนิสิตนักศึกษาเรื่อยมา

สรุป

ปี พ.ศ. 2507 กลุ่มเจ็ดสถาบันได้เปิดฉากการเคลื่อนไหวทางความคิดขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยการจัดทำหนังสือขายให้กับนิสิตนักศึกษา โดยลงข้อเขียนที่ก้าวหน้าด้านความคิดใหม่และต่อต้านสงคราม แต่ออกมาได้เพียงไม่กี่ฉบับก็ประสบปัญหาด้านกฎหมายสิ่งพิมพ์ ต้อง

มูลนิธิฯ พิมพ์หนังสือดังกล่าว หนังสือเจ็ดสถาบัน มีอิทธิพลทางด้านความคิดแก่นักศึกษามากมาย ซึ่งต่อมาได้เข้าไปมีบทบาทในการตั้งกลุ่มอิสระในมหาวิทยาลัย กลุ่มอิสระที่มีบทบาทเด่นชัดก็คือ ชมรมปริทัศน์เสวนา และกลุ่มพระจันทร์เสี้ยว "ปริทัศน์เสวนา" ก่อตั้งประมาณพ.ศ. 2509 เน้นการพัฒนาความคิด โดยจัดกิจกรรมเสวนา เสวนา การเยี่ยมชมสถานที่ที่สำคัญต่าง ๆ ชมภาพยนตร์และนำมาวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนจัดสอนวิชาการด้านต่าง ๆ ให้กับสมาชิก การรวมตัวเกิดขึ้นจากกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่จัดทำ หนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษา ภายใต้ความช่วยเหลือของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ อาศัยโบสถ์เก่าวัดบวรนิเวศน์ เป็นสถานที่พบปะสนทนากัน และต่อมาสมาชิกของกลุ่มนี้ได้ก่อตั้ง กลุ่มศึกษิตเสวนา เป็นกลุ่มสำหรับผู้ที่จบการศึกษาแล้วสถานที่ก็คือร้านศึกษิตสามย่าน

ส่วนกลุ่มพระจันทร์เสี้ยว เป็นกลุ่มของคนที่สนใจทางด้านหนังสือ วรรณกรรมและศิลปะสาขาอื่น ๆ ก่อตั้งประมาณปี พ.ศ. 2511 จัดทำหนังสือขึ้นบ้างเป็นครั้งคราว มีลักษณะของนักแสวงหาความหมายใหม่ ๆ ให้กับชีวิต พวกเขาไม่พอใจสภาพทางสังคม การเมือง และบรรยากาศทางวรรณกรรมในยุคนั้น และพยายามสร้างคุณค่าใหม่ ๆ ให้กับสังคม โดยเฉพาะวงวรรณกรรมของไทย และต่อมาได้เข้าไปมีบทบาทในชมรมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้สร้างบรรยากาศใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น กลุ่มในลักษณะเดียวกันกับพระจันทร์เสี้ยว ก็คือ กลุ่มหนุ่มหน้าสาวสวย แต่กลุ่มหลังนี้ประกอบด้วยสมาชิกที่ยังศึกษาในมหาวิทยาลัยและเป็นคนที่ทำงานแล้ว อิทธิพลต่อสังคมในมหาวิทยาลัยจึงค่อนข้างจำกัด

นอกจากนี้ก็มีกลุ่มสังกัดองค์กรด้านศาสนา คือ สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน และยุวพุทธิกสมาคม ก็มีบทบาทในการจัดสัมมนาและเสวนา เช่นเดียวกัน และบางครั้งก็จะออกไปตั้งค่ายอาสาพัฒนาในชนบทด้วย นิสิตนักศึกษาที่สนใจงานด้านนี้มีจำนวนไม่น้อย แต่ก็ เป็นกิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์ที่รัฐบาลให้การสนับสนุน รัฐบาลเล็งเห็นประโยชน์ที่จะได้จากการทำงานของนักศึกษาออกไปพัฒนาเสมือนเป็นตัวแทนของรัฐ นิสิตนักศึกษาก็ภาคภูมิใจในความเสียสละจากกิจกรรมนี้

ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของกลุ่มของนิสิตนักศึกษา ก็คือ สภาพการเรียนการสอนที่ไม่สอดคล้องกับสังคมไทย ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินระหว่างผู้เรียน-ผู้สอน กิจกรรมที่ไร้สาระ หูเหวี่ยงเพื่อ ระบบโซตัส (SOTUS) หรือระบบอาวุโสที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของนิสิตนักศึกษาใหม่ เป็นแรงผลักดันให้พวกเขาเบื่อหน่ายและสิ้นหวังกับมหาวิทยาลัย และกลุ่มบุคคล

เอกชนภายนอกมหาวิทยาลัย เช่น สุลักษณ์ ศิวรักษ์ สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน ได้เปิดโอกาสให้พวกเขาได้ทำกิจกรรมที่สนใจและมีส่วนร่วมความคิด ทั้งจากการอ่านหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ และจากประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับจากการทำงาน จนกระทั่งได้พัฒนาเป็นกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่มีระบบในการคิด การทำกิจกรรม และมีอิสระและเสรีภาพในการแสวงหา อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นบุคคลหนึ่งที่มีอิทธิพลทางด้านกวีนิพนธ์ต่อนิสิตนักศึกษารุ่นใหม่ ในความเป็นอิสระ ที่ไม่ยึดติดกับฉันทลักษณ์แบบเดิม ทางกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนานั้น เพื่อพวกเขาได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เป็นจริง และจากสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป งานค่ายอาสา ในรูปแบบเดิม เริ่มประสบกับปัญหาการท้าทายทางความคิดของนิสิตนักศึกษารุ่นใหม่ เพื่อให้เปลี่ยนแปลงรูปแบบค่าย และทบทวนคุณค่าของค่ายอาสา อย่างจริงจัง เพื่อไม่ให้กิจกรรมค่ายอาสา เป็นสิ่งแปลกปลอมในชีวิตของชาวชนบท

ทั้งหมดนี้เป็นข้อเสนอที่ยังไม่มีการปฏิบัติที่เป็นจริง เพราะการเคลื่อนไหวยุคนี้เน้นทางด้านความคิดใหม่ ๆ มากกว่า นิสิตนักศึกษาที่มีบทบาทเหล่านี้มีคุณสมบัติของความเป็นนักคิดที่มีอิสระในตัวเอง ไม่แสวงหาอำนาจ แต่เรียกร้องเสรีภาพทางปัญญา เป็นคนเหงา และแปลกแยกในสังคม ดังที่มีผู้กล่าวว่า เป็นกลุ่มคนที่มีแนวคิดเสรีนิยมบนอนุรักษนิยมรักชาติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย